

ACADEMIA ROMÂNĂ

FAZE SUFLETEȘTI

ȘI

CĂRȚI REPREZENTATIVE LA ROMÂNI

CU SPECIALĂ PRIVIRE LA

LEGĂTURILE «ALEXANDRIEI» CU MIHAIU VITEAZUL

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

CU 20 FIGURI ÎN TEXT.

EXTRAS DIN:

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE

Seria II. — Tom. XXXVII.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Co., C. SFETEA, PAVEL SURU

LEIPZIG

OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA

GEROLD & COMP.

1915.

885.

Prețul 2 lei.

Analele Societății Academice Române. — Seria I

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 2.—

Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 2.—

Tom. XXI—XXX. — Desbaterile și Memoriile Academiei în 1898—1908.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 2.—

Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 5.—

• XXXI. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 10.—

• XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910 5.—

• XXXII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 14.—

• XXXIII. — Desbaterile Academiei în 1910—1911 4.—

• XXXIII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 12.—

Francisc Rákóczy al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungurești și României, de *N. Iorga* —,40

Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu Polonia, de *N. Iorga* —,30

Două documente privitoare la revolta boierilor din țara Făgărașului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău, 1508—1510, de *Ioan Pușcariu* —,20

Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre, de *N. Iorga* 1.—

Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică, de *N. Iorga* —,20

Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii, de *N. Iorga* —,40

Răscoala Seimenilor în potruiva lui Mateiu Basarab, de *N. Iorga* —,30

Cevă despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791, de *N. Iorga* 1.—

Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României, de *D. A. Sturdza*:

— I. Tratatul de Paris din 30 Martie 1856 —,40

— II. Anul 1856 1,20

— III. Anul 1857 1,60

— IV. Lucrările Divanurilor ad-hoc din Iași și București 1,60

— V. Anul 1858. Căimăcămia din Moldova a domnilor Ștefan Catargiu, Vasile Sturdza, Anastasie Panu 1.—

Partea Românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească (influențe și conflicte), de *N. Iorga* —,20

Munții Tâmaș și Tămășel, de *Ioan Pușcariu* —,20

Dinastia lui Radu Negru Vodă în Ungro-Vlahia (Valahia Mare) și Dinastia Basarabilor în Oltenia (Valahia Mică) și în Valahia Mare, de *Dr. Atanasie M. Marienescu* 1.—

Tom. XXXIV. — Desbaterile Academiei în 1911—1912. 4.—

• XXXIV. — *Memoriile Secțiunii Istorice*. 20.—

Breasla Blănarilor din Botoșani, Catastihul și actele ei, de *N. Iorga*. Pagini din istoria culturală: I. Privilegiul din 1815 al Târgului Frumos. — II. Din viața moșnenilor vieri ai ținutului Săcuie-

nilor, de *N. Iorga* 1.—

Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României, de *Dimitrie A. Sturdza*:

— VI. Anul 1858. Adunarea electivă din Iași 1.—

— VII. Anul 1858. Căimăcămia din Valahia a domnilor Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan A. Filipescu și influența precumpănitoare a Adunării Elective din Iași asupra Adunării Elective din București 1,60

Turburări revoluționare în Țara-Românească între anii 1840—1843, de *Ioan G. Filitti* 1.—

Contribuții la istoria bisericii noastre: I. Despre Mănăstirea Neamțului. — II. Bălinești, de *N. Iorga* —,40

O scrisoare din 1679 a Mitropolitului Dosofteiu, de *I. Bogdan*. —,50

Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911, de *Vasile Pârvan* 5.—

Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite de Divanurile ad-hoc în 7/19 și 9/21 Octomvrie 1857, de *Dimitrie A. Sturdza*, I —,40

— II. —,80

— III. —,70

Nicolae Kretzulescu, 1812—1900—1912, de *A. D. Xenopol*. —,20

Gheorghe Asachi ca tipograf și editor — după Catalogul lui din 1847, — de *N. Iorga* —,60

Politica Austriei față de Unire. — I. Înainte de Conferințele din Paris, de *N. Iorga* —,30

FAZE SUFLETEȘTI ȘI CĂRȚI REPREZENTATIVE LA ROMÂNI

CU SPECIALĂ PRIVIRE LA

LEGĂTURILE «ALEXANDRIEI» CU MIHAIU VITEAZUL

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Sedința dela 12/25 Maiu 1915.

I.

Epocile din istoria omenirii nu se caracterizează numai prin cărțile ce scriu, dând o nouă formă potrivită cu dănsese elementelor ce se găsesc etern în sufletul umanității. Ele se recunosc uneori, adeseori, în opere de o vechime și o depărtare foarte mari, în cari află tot ceea ce le trebuie pentru a trăi sufletește, pentru a da un nou impuls și o nouă direcție acțiunilor de cari se simt capabile. Astfel se face că scrieri alcătuite cu veacuri în urmă sunt norme după cari se îndreaptă o societate mult mai târzie.

Sunt mai ales unele cărți tipice, potrivite mai mult decât oricari altele pentru nevoile fundamentale, neapărate ale sufletului. Din epocă în epocă ele trec prefăcându-se prea puțin pentru a corespunde tot așa de mult. Simple ca formă, adânc omenești ca inspirație, bogate în acțiuni cari pot fi imitate și în prescripții morale cari vădit trebuiesc îndeplinite, ele sunt îndreptare ale vitejiei sau înțelepciunii pentru multe rânduri de oameni din toate ținuturile de pe fața pământului.

Orientul le-a produs mai mult, Orientul asiatic. Aici aceeași fantazie însufletește și dorința spre mai înalt, mai mare a cărturarilor ca și instinctele de ridicare peste condițiunea lor ale claselor de jos, deși familiaritatea dintre clase e acolo mai deplină, *omul* primând totdeauna cu însușirile brațului său ori ale minții sale, în

care credințele morale au aceeaș neschimbată esență, oricât de mult ar varia formele. Deosebite după nevoi și hazarduri politice, după rase, după credințe, aceste țeri au simțit totdeauna nevoia de a se confunda în aceleași Imperii ca alcătuire politică, sub aceleași concepții ca orientare spirituală. Au produs astfel opere de un caracter reprezentativ general și etern, pe cari Apusul le-a adoptat cu atât mai grabnic și mai călduros, cu cât el însuș n'avea nimic care să li se poată opune, ca înțeles adânc și largă popularitate.

Dela Indieni la Perși, dela Egipteni la Sirieni, dela unii și alții la Bizantini, de aici la Slavii de Sud, adecă la Sârbi — nu la Bulgari —, la Români, la Ruși, la Apuseni în sfârșit, aceasta e calea migrațiunilor acestor *apocrife* istorice și religioase în cari istoria devenise legendă și religia filozofie populară. Le-am împrumutat și noi întâiu în graiu străin, pentru a le traduce apoi și, în sfârșit, pentru a face din ele materialul imaginației mulțimilor în povești, în basme. Ele au ajuns să fie astfel, în deosebite stadii, elemente esențiale din lectura zilnică a claselor de sus, din concepțiile obișnuite ale claselor inferioare. Desprețuite de cărturarii unor epoce mai luminate pentru neautenticitatea lor istorică și neconformitatea lor religioasă, condamnate cu asprime de erudiți și afurisiți absolut de clerici, ele au totuș o nemăsurată însemnătate, egală cu a Cărilor Sfinte, superioară acestora uneori, prin aceea că au fost un îndemn spre ideal, un corector al greșelilor și mai ales un *model de viață* pentru atâția dintre ai noștri, cari, dacă n'ar fi fost aceste cărți în mâinile lor, dacă n'ar fi aflat măcar indirect cuprinsul lor, ar fi fost altfel, ori n'ar fi fost tocmai așa.

Dar pentru a le prețui, a le căuta, a le transcrie și transpune în limba lor, trebuia ca o *asămănare prealabilă* să existe între ele și sufletul obștesc al epocii care le adoptă, pentru ca apoi, firește, *acest suflet să fie caracterizat, precizat, îmbogățit și dus mai departe prin contactul permanent*, prin îndelungata familiarizare cu conținutul acestor cărți.

Studiindu-le deci se capătă un îndoit folos: *cercetarea lor ne ajută a găci ceeace nu spune altfel vremea în care ele au fost introduse, cetite, ascultate și iubite și, al doilea, felul de manifestare al unor anumite personalități, interesante prin ele însele, ajunge a se înțelege mai deplin prin cunoașterea izvorului de inspirație al unei părți măcar din faptele lor.*

II.

Ar fi greșit a se crede că în Orient n'au fost faze ale sufletului națiunilor sau locuitorilor unei anumite regiuni politice, că ar fi fost în spiritul acestor oameni, inteligenți și activi cel puțin cât Occidentalii, o îndelungă stagnare în forme culturale dogmatizate odată pentru totdeauna. Cercetări recente au dovedit că aceasta nu s'a întâmplat nici în artă, împotriva declamațiilor despre caracterul ieratic imutabil al acestei arte; cu atât mai puțin în alte domenii ale manifestărilor sufletului. În lumea bizantină, așa de largă uneori și subț raportul politic, așa de largă totdeauna subț raportul cultural, pe rând o rasă ori alta, o regiune ori alta a câștigat însemnătatea. Se putea ca asemenea schimbări în direcție să rămâie fără urmări culturale? Dar, pe lângă aceasta, influențe din afară au lucrat totdeauna asupra Bizanțului și, după cum una sau alta s'au făcut mai mult simțită, și sufletul bizantin a fost înrăurit într'un fel sau în altul. Nu e locul să se arăte aici mai pe larg acest fapt fundamental pentru orice cercetător al acestei civilizații, care va fi demonstrat pe larg într'o Istorie a literaturii bizantine din care am tras până acum numai liniile generale.

La Slavii de Sud a fost acelaș lucru, și acelaș lucru pentru Români, cu mult înainte apariției unei literaturi originale pentru unii ca și pentru alții.

Vechile cronicе moldovenești dau numai însemnări de pomeinic cu anexe de cronologie. Dela Ștefan cel Mare înainte aprecierea începe să apară. O determină morala creștină așa cum se găsește în cărțile sfinte. Motivul politic, profan, nu se vede alături de motivul religios, creștin, ca îndreptător al faptelor. Ștefan cel Mare, cu privire la care putem afla și altceva decât cele spuse de letopisețul slavon, și anume prin scrisori contemporane și acte de Stat, are, pe lângă *conceptiile țaranului răzeș*, și pe acelea *ale fiului supus al Bisericii*. E determinat de cele dintâi când spune prinșilor turci cari oferă preț de răscumpărare și pe cari el e hotărît să-i taie: «Dacă aveți atâta bogăție, ce ați căutat în țara mea», ori când prezintă, la sfârșitul zilelor lui, ocuparea Pocuției, nu ca o faptă de războiu, ci ca o reclamare a moștenirii de pământ ce i-au lăsat strămoșii. Celălalt se vedește însă când biruința se pregătește prin post și rugăciuni — altul decât dânsul n'a făcut așa —, ori când, după câștigarea ei, se face praznicul pentru sfântul din acea zi și se opresc orice laude, căci toată slava numai lui Dumnezeu i se

cuvine. Un David, învingător prin voia lui Dumnezeu, cu mijloace puține, asupra păgânului Impărat — un Saul —, astfel se închipue pe sine Ștefan, astfel s'a silit să fie, astfel a vrut el să rămâie în amintirea urmașilor: omul lui Dumnezeu, ales de Dânsul, adus de Dânsul, inspirat și condus numai de Dânsul.

Am putea spune că un alt ideal apare îndată după moartea lui Ștefan. Prin adăpostirea fugarilor Bizanțului, ai Bulgariei, ai Serbiei supuse, prin pătrunderea în mănăstiri a cărților strecurate din Balcani, prin cetirea lor de călugării cari au fost sfetnici ai boierilor și ai Domniei, alte scopuri și alte mijloace se descoperă. Umilul șerb al Domnului nu înțelege a se lăsa numai la tainicele revelații ale puterii dumnezeiești. Ca om, își dă seamă că are mijloacele sale. Un început de conștiință *politică* apare deocamdată, înainte de a se pronunța o conștiință *individuală*. E o osebite, dacă nu încă o caracterizare. Se știe acum mai bine că a fost un Imperiu roman, indiferent dacă a stat în Râm sau în Țarigrad, și că *experiența lumii acumulase acolo un tezaur de înțelepciune, bun pentru cărmuitorii din orice timp*. Au existat oameni, după regele David, a căror faptă poate fi urmată, potrivit cu voința lui Dumnezeu, dar așa cum această voință s'a întrupat în persoane istorice.

Astfel Neagoe Basarab, crescut de Patriarhul Nifon în cunoștința, cât de necompletă, a culturii bizantine, dorește clădiri impunătoare, cari nu mulțămesc pentru nici o biruință, ci trebuie să înalțe prin valoarea lor artistică și numele ctitorului. E o relativă emancipare și în acest domeniu. Neagoe nu înțelege a încredința pe fiul său numai voinței celui Prea-Înalt fără a-l face prin creștere îngrijită vrednic de cea mai înaltă milă a lui. Fiii lui Ștefan sunt: Bogdan pentru că acesta a fost numele întemeietorului țerii și al dinastiei, Alexandru pentru că așa s'a chemat Alexandru cel Bun, Petru fiindcă a stăpânit în Moldova un Petru al Mușatei, un străbun. Fiul lui Neagoe va purta numele lui Teodosie cel Mare și al lui Teodosie Caligraful, cărturarul. Și tatăl său va căuta să-i dea un îndreptar politic și moral, în care elementul biografic, luat din Cartea Regilor ori din cutare biografie a lui Constantin cel Mare, e acolo numai pentru a servi la demonstrația răsplătirii virtuților și pedepsirii viciilor — ceeace explică aparenta incoerență —, și în care pe lângă reproduceri în cari el n'are, nu numai mândria de a inovă, dar nici măcar conștiință că se poate inovă, Neagoe introduce recomandății despre

felul cum trebuie să se poarte un Domn cu boierii, cu Turcii, cu solii, cu ostașii (1).

În această compilație stângace, din izvoarele arătate, din «Umlința» vestitului Simion, din «Dioptră», din «Physiologus», povestea morală despre înțelepciunea și păcatele dobitoacelor, intră și, în formă prescurtată, o parte din celebrul roman «Varlaam și Ioasaf».

Remanierea vechii biografii fabuloase a lui Buda, întemeietorul unei nobile și mărinimoase religii, această scriere, datorită unui cărturar bizantin, care e probabil călugărul Ioan dela Sfântul Sava din Ierusalim, adaugă — la fondul primitiv al Impăratului indian care vrea să ascundă fiului său scăderile și suferințele, blăstămurile și osânda lumii, pe care totuși Ioasaf cel izolat pentru fericirea sa le află prin neașteptatele revelații ale hazardului pentru ca, la urmă, sfaturile pustnicului Varlaam să-l aducă la altă izolare, pentru fericirea *oamenilor*, adauge, zic, lămuriri asupra legii creștine, sfaturi, de viață după voia lui Isus și mai ales multe parabole, dintre cari unele, ca a privighitorii, a arborelui vieții, au fost celebre.

Din *Varlaam și Ioasaf* se ia de Neagoe numai o prea mică parte a biografiei fiului de Impărat, dar nu lipsește nici parabola dintâi care învață pe oricine a nu pierde ce are în mână, a nu regreta ce a pierdut și a nu râvni la ce nu se poate, nici aceea a omului prins de pomul vieții și sorbind mierea ce-i picură în gură atunci când la rădăcină rod neîncetat șoarecele alb al Zilei și negrul șoarece al Noptii, iar balaurul cascade gura să înghită pe cel care, azi ori mâine, va cădea, nici unele recomandatii morale.

Neagoe a lăsat și un cuvânt către doi dintre curtenii săi, pe cari, îndepărtându-i de lume prin sfaturile sale, i-a făcut să intre în mănăstirea Argeșului, unde s'a și păstrat acest cuvânt, ca monahii Varlaam și Ioasaf (2). Varlaam a fost Mitropolit al Țerii-Românești (1538—44), iar Ioasaf e pomenit între cei dintâi episcopii de Râmnic în al XVI-lea veac, atunci când nici un cleric oriental de

(1) E partea lui exclusivă. Izvorul bizantin n'a fost găsit. Concordanța cu împrejurările timpului e perfectă. Și atrag atenția încă odată asupra faptului că lucrarea din partea unui călugăr din veacul al XVII-lea, care și-ar fi împodobit isprava cu numele mare al lui Neagoe, e imposibilă și pentru că încă în a doua jumătate a veacului al XVI-lea se cetia această operă în românește. Căci «Maniera wie man mit grossen Potentaten tractieren soll», carte românească pe care la 1602 arhiducele Maximilian o luă pentru el din moștenirea lui Petru Șchiopul, mort în Tirol (Hurmuzaki, XI, p. 555), nu e alta decât învățătura lui Neagoe pentru legăturile cu boierii.

(2) Și în *Viața lui Neagoe*, ed. Erbiceanu, lângă Pisania dela Argeș, și ea adausă aici.

notorietate nu purtase numele celui dintâiu, iar al celui de-al doilea se întâlnește numai la un Patriarh constantinopolitan din secolul precedent și la un egumen contemporan dela mănăstirea Neamțului, sub Ștefan cel Mare. De aici înainte mai găsim însă și pe Varlaam episcopul de Vad, în Ardeal, trimes din Moldova, și să nu uităm pe marele Mitropolit moldovean Varlaam, care poate să se fi inspirat din acea traducere *românească* a «Invățăturilor» pe care o constatăm dintr'un catalog de cărți înainte de 1600 (1), ori chiar dintr'o întâie traducere, care nu ni s'a păstrat, a romanului bizantin întreg și deosebi.

Aproape contemporan cu Neagoe Vodă, soț și el al unei principese sârbești, încunjurată și aceasta în noua ei locuință de cărțurari slavo-bizantini, Petru Rareș duce mai departe tipul, pe care l-am fixat mai sus, al nouăi personalități domnești. Ideea Împăratului iese și din romanele orientale și din biografia de sfânt a lui Constantin cel Mare, cum ieșise din amintirile ebraice ale Bibliei, pentru a se înfățișa cu contururile istorice, deși înveșmântate în cea mai solemnă retorică oficială, din narațiunea vestită a lui Manase. Împăratul e sfânt, e cucernic, e supus poruncilor dumnezeeești, e apărător al legii, dar el e purtător de spadă, cuceritor de pământuri, stăpânitor de țeri. El luptă, are datoria de a lupta, pentru pacea și siguranța hotarelor, pentru intimidarea barbarilor, pentru autoritate și prestigiu. Numai după ce sabia lui a făcut minuni, numai după ce inteligența lui cumpănitoare, pânditoare a descoperit dușmanul și l-a răpus, numai după ce s'au desfășurat *agresiv* toate însușirile lui de căpetenie, el se poate odihni «ca o lebădă cu pe-nele aurite de-asupra unei clădiri».

Și Rareș așa a fost, un om ca aceia ai Renașterii bizantine, pe cari-i văzuse Manase și după cari-și hotărîse măsura laudei în domeniile în cari ei obișnuiau și trebuiau să se distingă. Infrânt, el știe că Dumnezeu l-a biruit, dar, spuind aceasta, el se gândește a tăgădui meritul regelui polon care a câștigat victoria împotriva lui. Ce pate, vine dela Dumnezeu de sigur; ce face însă, *e al lui*. El pornește lupta din socoteala sa, el o câștigă prin vitejia sa, el trage urmările potrivit dreptului său și în marginile înțelepciunii sale. Ca vechiu răzeș, el vorbește, după pilda lui Ștefan cel Mare, de drepturi în Pocuția, dar în Ardeal, pe o vreme când nu poate fi vorba încă de revendicații naționale, ceea ce caută, e prilejul, și

(1) V. pagina precedentă, nota 1.

scopul ce urmărește e întinderea hotarelor. Infrângerea nu l-a umilit; dacă se roagă lui Dumnezeu la mănăstirea Bistriței în fuga spre adăpostul dela Ciceu, cele dintâi scrisori ale lui sunt dârze; va merge la Sultanul păgân, îl va momi, îi va face făgădueli mincinoase și va recăpătă Domnia pierdută. Iar, din calea către Suceava, el strigă: «Vom fi ceeace am fost și încă mai mult decât atâta». Nu în zadar stă el, ca dușman, în față cu Sigismund al Poloniei, soțul Milanezei Bona Sforza, introducătoarea spiritului Renașterii în noua sa patrie, cu Ioan Zápolya, a cărui soție e Isabela, fiica Bonei și, ca și dânsa, sufletește, o Italiancă a epocii sale, în față cu Aloisio Gritti, care, prin meșteșuguri, l-ar fi ucis întocmai precum și Petru, izbutind el, a pus să-l ucidă. «Perfidul Valah» apare într-o vreme când garanția unei Domnii eră o perfidie vechetoare în mijlocul pasiunilor omenști pe cari o nouă fază în vieța sufletească a omenirii le deslănțuise.

III.

Iată însă că în a doua jumătate un nou spirit însuflețește omenirea. Luptele de religiune din Apus înprospătează sufletele. Proiecte mari se fac întocmai ca la sfârșitul evului mediu; aventurieri, între cari fruntași ai clasei lor, ca ducele de Nevers, visează de luarea Ierusalimului și înviează idea cruciatelor; nouă ordine de cavalerie, al Sf. Spirit, al Sf. Mihail în Franța, al Sf. Ștefan în Toscana, se fundează; descoperitorii pornesc iarăș pe mări, reformatorii societății își ascut condeiele, mercenarii vagabonzi fac minuni și Papa Clement al VIII-lea-i întrebuițează într-o nouă luptă cu Turcii, al cărui caracter e respicat religios: e destul să amintim că pentru reluarea Giurgiului dela Turci în 1595 luptă, cu avânt și entuziasm, un grup de cavaleri toscani, cari s'au îngrijit să se păstreze povestirea isprăvilor miraculoase îndeplinite în această țară așa de necunoscută.

În Răsăritul nostru, luptele de graniță între Turci și Unguri, purtate de cete alcătuite pentru aventură, haiduci, haidamaci, martologi, spahii din Bosnia, formațiunea la Nipru a cetelor de Nizovii, de «Cazaci», al căror nume tătăresc nu înseamnă decât pribeag și aventurier, *outlaw*, prădăciunile lor pe uscat și pe mare, fără număr și fără măsură, fără calcul și fără frică, opoziția, îmbrăcată uneori în forme de veche cavalerie, în care ei intrară dela început cu grănicerii musulmani, Tatarii, toate aceste fapte, aداuse la creș-

terea în râvniri și așteptări de glorie a principilor contemporani, de cultură latină, din Ardeal, din Polonia, contribuind să facă pe ai noștri, din amândouă Domniile, a respira un vioiu aier de vitejie care-i îmbătă. Vitejia aceasta ajunsă a fi lucrul de căpetenie la noi, scopul vieții însuș, după modelele pe cari le dăduse zbucnirea instantanee de eroism a Cazacilor și a tinerilor Moldoveni amestecați printre ei și cari avură, ca Ioan Vodă cel Cumplit — ale cărui legături cu Moscova s'ar explica printr'un stagiul la Nipru, — ca Ioan Potcoavă, tăiat după recomandările pe cari el însuș le dăduse, liniștit și vioiu, calăului și alții, zilele lor de stăpânire asupra țerii. Ca un viteaz ce desfășură steaguri și toarnă tunuri apărură în Țara-Românească Petru Cercel. Un Domn ca Petru Șchiopul se părea meschin în pacea lui migăloasă, în cinstea lui beteagă și bolnăvicioasă; unul ca Mihnea Turcul respingea prin aspectul de supunere și umilință al Curții sale. Eroii se cereau, fie ei și numai niște aventurieri, pentru a-i opune acelora din vecini, până la un Sinan Pașa, un Ferhad, cari nu mai sunt Vizirii disciplinați, răbdători, plini de prevedere ai stăpânului lor, ca odinioară Mohammed Socoli, cel mai mare om de Stat al Otomanilor în acest veac, ci oameni lucrând de capul lor, după vechi datine albaneze, de sbucium și frământare, provocatori și răsbunători în numele Imperiului.

Tipuri de acestea nu le putea prezenta Scriptura și nici vechile romane ale înțelepciunii budiste, cu atât mai puțin știința de Stat a Bizanțului cuprinsă în opere ca a lui Manase. Intr'o vreme când se cetia, când se răspândiau manuscrise, când se tipăreau cărți, când străini învățați, mai ales clerici, erau tovarășii Domnilor noștri (Nichifor Dascălul, Meletie Pigas, Chiril Lukaris, etc.), când Domni și boieri iscălesc în caractere frumoase și comandă opere pentru mărirea lor, trebuia căutat aiurea modelul și îndemnul *vitejilor*. Aiurea decât în cronica însăși a țerii, care la Munteni nu era măcar consolidată literar, iar la Moldoveni nu dădea decât pagini străine, într'un spirit care nu mai era al timpului.

Atunci se descoperă Românilor *Alexandria*.

IV.

«Alexandria» e povestirea vieții lui Alexandru cel Mare, cuceritor al Asiei persane, egiptene și indiene după sensul acestei Asii și potrivit cu interesele și cu mândria ei.

Alexandru nu e fiul lui Filip, deși Olimpiada, mama, nu putea

fi înlăturată. Un rege egiptean cetitor în stele — firește — Nectanebo, biruit de Perși, retras din stăpânire, este, în chipul dumnezeesc al lui Jupiter Ammon, zeu al pustiului african, părintele tainic, prin voia soartei. Alexandru însuș o va ști cândvă și va primi caracterul cel nou al puterii sale.

Copilul, crescând, va găsi un cal minunat pentru isprăvile sale, «roșu și cu un corn între urechi, de un cot de lung» (1). Cu el își «ispitește» tânărul voinic «tristea și norocul». În curând birue pe «Tatari», înainte de a împlini șaptesprezece ani. Tatăl său Filip moare, Macedonia e în mâna voinicului.

De acum se pornește, cu tovarășii cari vor sta în jurul lui până în ajunul morții, după fapte de viteză. «Darie Impăratul» va fi cel dintâiu atacat, pentrucă vrea «să fie el împărat la Machedonia».

O scrisoare aspră din partea tânărului Domn vestește o cruntă răsbunare pentru această jignire, la care se adaugă aceea a provocării sumeșului adolescent prin «jucării mici de cocon și două roțile să se joace și două racle și doi saci de mac». Lei sunt Macedonenii săi, iar Perșii Impăratului niște biete oi fricoase, strigă Alexandru, în furia sa.

Pornind cu oastea, el supune cetatea lui Achedon, Solonul (Salonicul), intră ca biruitor în Atena, «cetatea cea mare, împodobită și înfrumusețată cu toate frumusețile lumii», subț cârmuirea celor doisprezece filozofi. Țerile dela Marea Adriatică și Ionică, Travunia, Dalmația, Tribalia, Moreia, i se închină. Râmlenii vechii Rome nu se împotrivesc mai mult, ci-l salută ca stăpân prin «două mii de fete împodobite, și toate cu cai albi, cu haine roșii și cu cununi de aur». Se ieau spoliuri uriașe, cât grămădesc victoriile sale de ani între zidurile cetății nebiruite.

Ținuturi fabuloase ale oamenilor cu trup de șarpe, ale păsărilor cu cap și mijloc de femeie, în stare a fură omul de pe cal, cu munți de fier (Derbend-Capù), îl duc în Egipt, care nu rezistă nici el. Aici clădește Alexandria, care nu e mai nouă decât Antiochia, Seleucia și Bizanțul, făcute în acelaș moment de generalii lui fruntași. A doua zi, i se supuse Troia, unde atâția «domni mari au pierit, pentru o muiere ce o chemă Elenusa». În hotarul acestor părți eră în sfârșit Persia lui Darius, unde așteptă pe Macedonenii o grea luptă dreaptă.

În cale Alexandru mai supune totuș a treia cetate mare și veche

(1) Citez din cea dintâi ediție a «Alexandriei» noastre, reproducă întocmai în cea dela 1859.

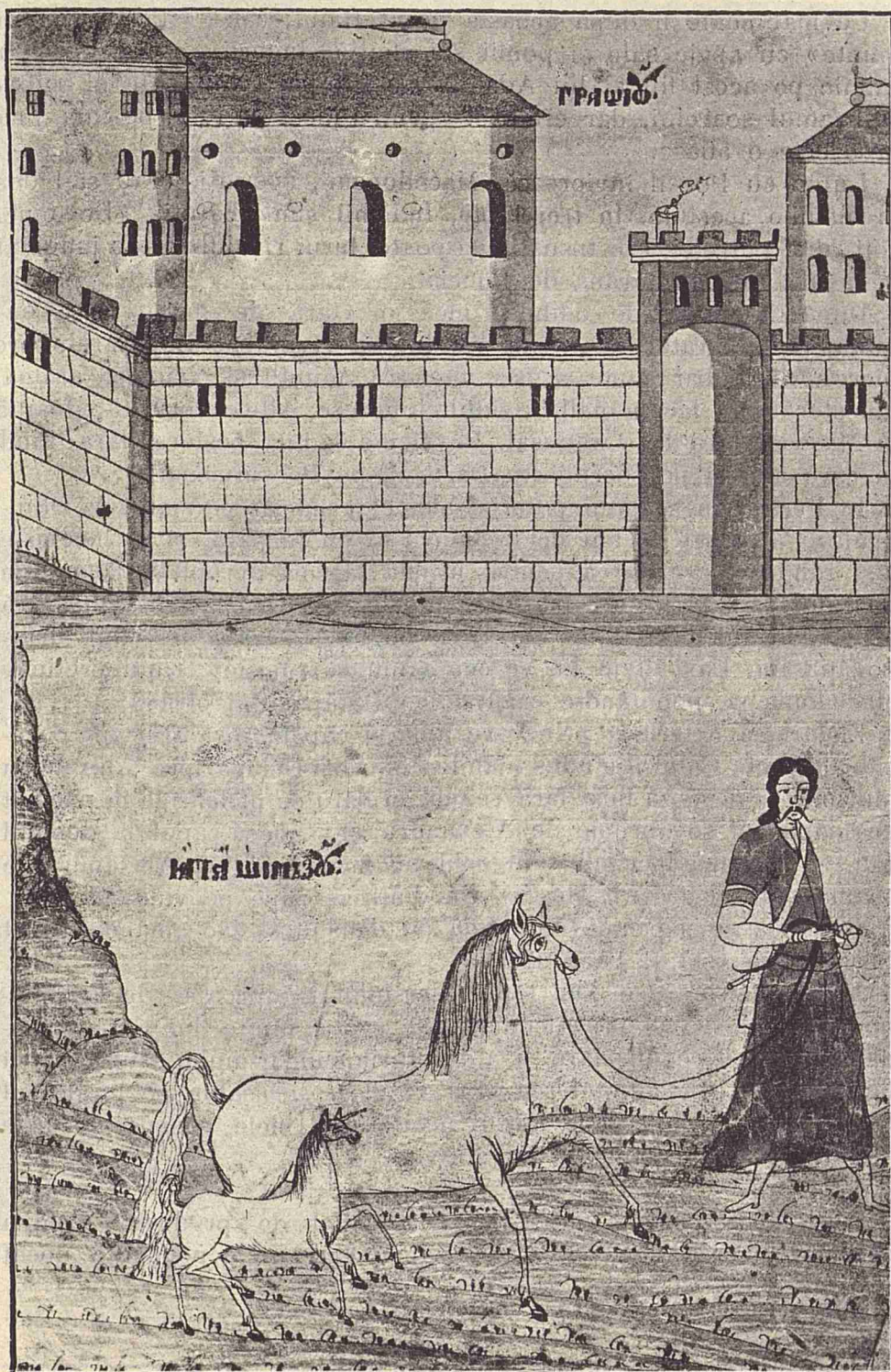
a lumii, Ierusalimul. Se oprește în Egipt, unde scaldarea într'un râu înghețat eră să-i fie fatală. La stâlpul făcut de Nectanebo, «stema» împărătească a acestuia îi cade pe cap.

Înainte de luptă, Alexandru și Darius își schimbă «cărți» bătaioase. La cea dintâi ciocnire însă, Persii se pun pe fugă. Alexandru intră în Babilonul ars de ai săi. La vestea profanării acesteia a reședinței sale «plânse Darius cu amar». Un nobil al lui credincios încearcă în zădar să-l răsbune stând singur împotriva năvălitorului singur; el păstră vieața din mărinimia lui Alexandru.

Darius oferă prietenie sau o nouă luptă, cu forțele pe cari el le va aduce din India. Atunci Macedoneanul se ascunde în haine de rob și merge în tabăra vrăjmașului. Cu meșteșug el își află apoi drum afară din cetate. Cei ce-l urmăresc, «gonesc vântul». Iarăș, Darius «plânge cu mare jale». Scrie carte lui Por domnul Indiei să-i alerge în ajutor.

Mai mare noroc n'are însă nici acesta, ai cărui ostași erau îngroziți dinainte de faima eroului. Dar cel urmărit după biruință nu e Por, pedepsit îndestul, ci Darius, dușmanul cel vechiu și adevărat. În curând, prăvălit din șea, el «zace în pulbere supt picioarele cailor». «Iară Alexandru descălecă și-l puse în căruță, adecă în cocia sa cea de aur, și-l șterse cu măhrama, adecă cu basmaua lui, și zise: de nu vei muri, cinste mare vei avea». Cu aceasta Darius încetează împotrivirea: lui Alexandru, acum «Împăratul Persilor și al Machedonenilor», îi închină ca mai scump dar, ca dulce mijloc de împăcare, pe fiică-sa, «sufletul său, inima sa și lumina ochilor săi», Ruxanda. «Muri, și fu Darius ca și când n'ar mai fi fost.»

Dar alte isprăvi așteaptă pe acest om divin, în care a înviat vechiul Hercule. După un an, el va face «al doilea războiu». Cu cămile, cu «muieri sterpe» (Amazonele), și, neapărat, mai ales cu ostași, el pleacă spre cetatea lui Cresus, pe care o «sparge»; de aici trece la «locul gadinelor sălbatece», la țara însăși a Amazonelor nesupuse, cu «ochii ca stelele», la pământul nisipos al «furnicilor», în stare să târască pe om în găurile lor și să-l dumice, la «țara piticilor cât cotul de mari», cari aduc «finici și miere multă». Taie pe sălbateci «ca snopii». Vede «curțile lui Erachie pustii, împodobite tot cu pietre scumpe și poleite cu aur», ostrovul oamenilor goi, al «despuiaților» dela «Țara Grecească», locuința «oamenilor cu șapte picioare și cu șapte mâini», sălașul căpcăunilor cari «latră câinește», insula Fericiților, care e Raiul, izvorul de tinereță al lui Iyant.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

Ce mai poate fi după aceasta decât Raiul, care «stă sus ca un munte» cu apele sale și pomii săi sfinți? Ingerii opresc însă cu săbiile pe acest fiu al lui Adam. Prin alte părți minunate, el ajunge la hramul soarelui, dar eră trist «pentru moartea lui», pe care prin proorocie o aflate.

Lupta cu Por îl înviorează. Macedonenii, speriați, erau să-l dea în mâinile acestuia. În trei lupte, Indienii sunt bătuiți. «De cinci coți, dar putred», Por însuș nu-și poate birui rivalul. Cade junghiat și tăvălit apoi în fărână de Bucefal.

După un alt an de odihnă, încă o «țară de muieri» se supune: a Calistratului, apoi vine rândul lui Evimitrie Împăratul, care piere. Alexandru pune să se unească munții și «cioaie, aramă, amestecături» fac la olaltă... zidul chinezesc. Alte cuceriri îl așteaptă la Mastrid, țara lui Candusal. Pe aici e Iadul, peștera fără fund în care află și pe socrul său Dariu și pe Por învinsul.

În Persia, în scaunul puterii sale, el primește pe mamă-sa Olimpiada. Patruzeci de ani de domnie i se împliniseră, și el începuse a-și rândui lucrurile ca pentru ultima plecare apropiată, făcând pe dascălul său Aristotel «patriarh preste toți patriarhii», nu fără «cârja de aur». Pivnițele «lui Iov bogatul» cresc în chip uriaș bogăția lui. Dar vitejii lui se cer acum la «moșie». Unul prefinde Macedonia și, neputând-o căpăta, îi dă stăpânului otravă.

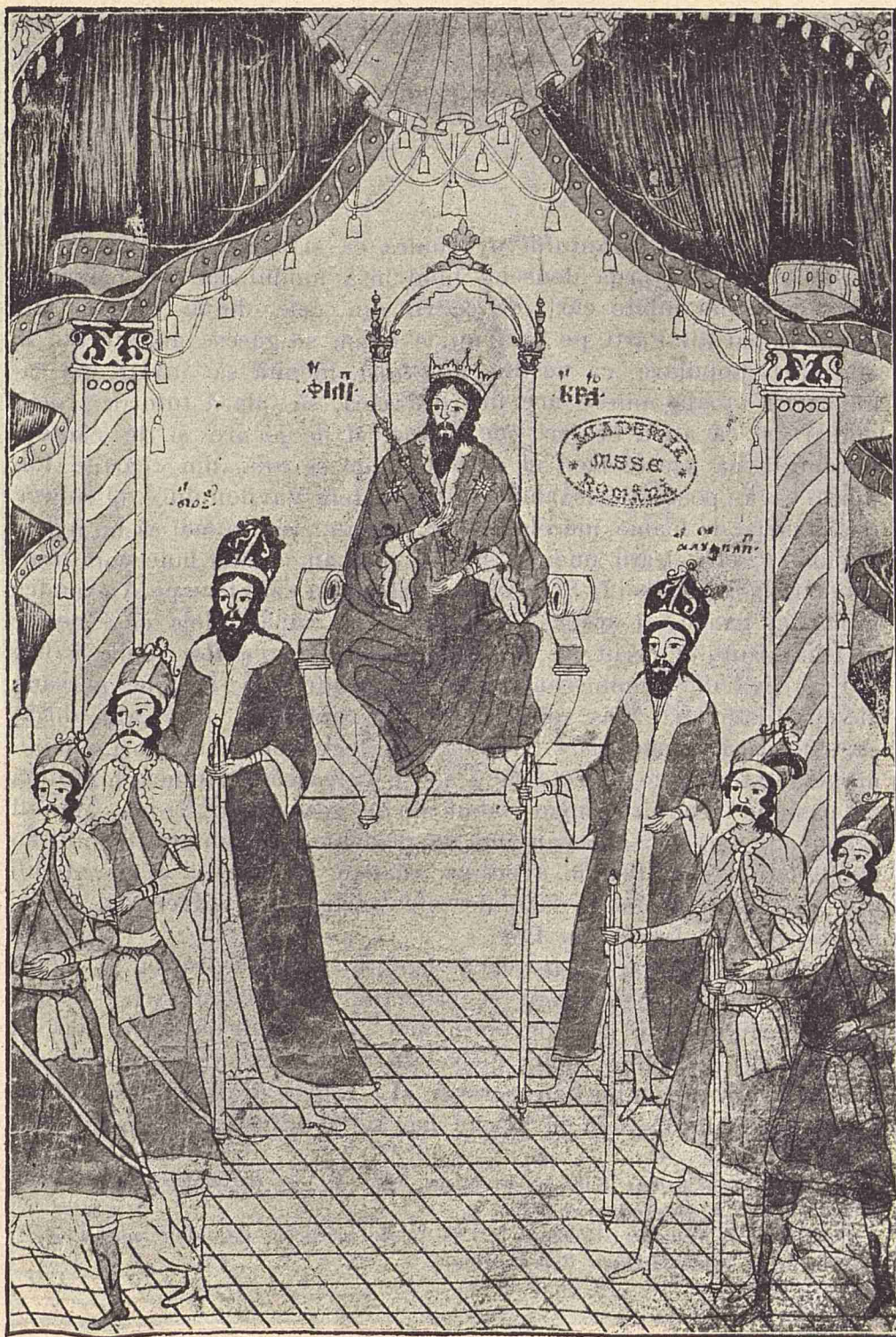
Zădarnică e teriaca prin care abia-și capătă încă trei zile cuceritorul lumii. Calul îi e adus înainte: «și văzû Ducipal pre Alexandru murind, și necheză tare fără seamă, și bătû cu picioarele în pământ cu mânie, și se apropiè de Alexandru, și-și plecă capul la domnul său, și-i curgea lacrimile din ochii lui izvor, și-l luă Alexandru de coamă și-l sărută pre obraz». Cu dinții el rupe pe vinovat.

Ruxanda se îngroapă împreună cu dânsul, și zac amândoi sub turnul care «stă și până astăzi».

Locul pieirii lui e «în țara Ghersimului, aproape de Eghipet, unde făcû Iosif cel prea frumos cele șapte jitnițe lui Faraon împăratul» (1). E o afirmare și a drepturilor iudaismului asupra marii figuri eroice. De altminterea, el a văzut la Ierusalim pe proorocul Ieremia și a primit dela dânsul învățături. Unele somații le face în numele lui «Dumnezeu Savaoft».

Alexandria păgână putea să dea astfel de produse. Pentru aceasta nu eră nevoie de era creștină, care nu e pomenită decât

(1) Ms. «Negoian» al Academiei (v. mai departe), p. 148.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

printr'o fugară mențiune a lui Anticrist (1). Elementul religios mai nou lipsește aproape cu desăvârșire, și nimic în morala aceasta de energie și de avânt, de onoare și demnitate nu cuprinde iubire de oameni, caritate și milă.

V.

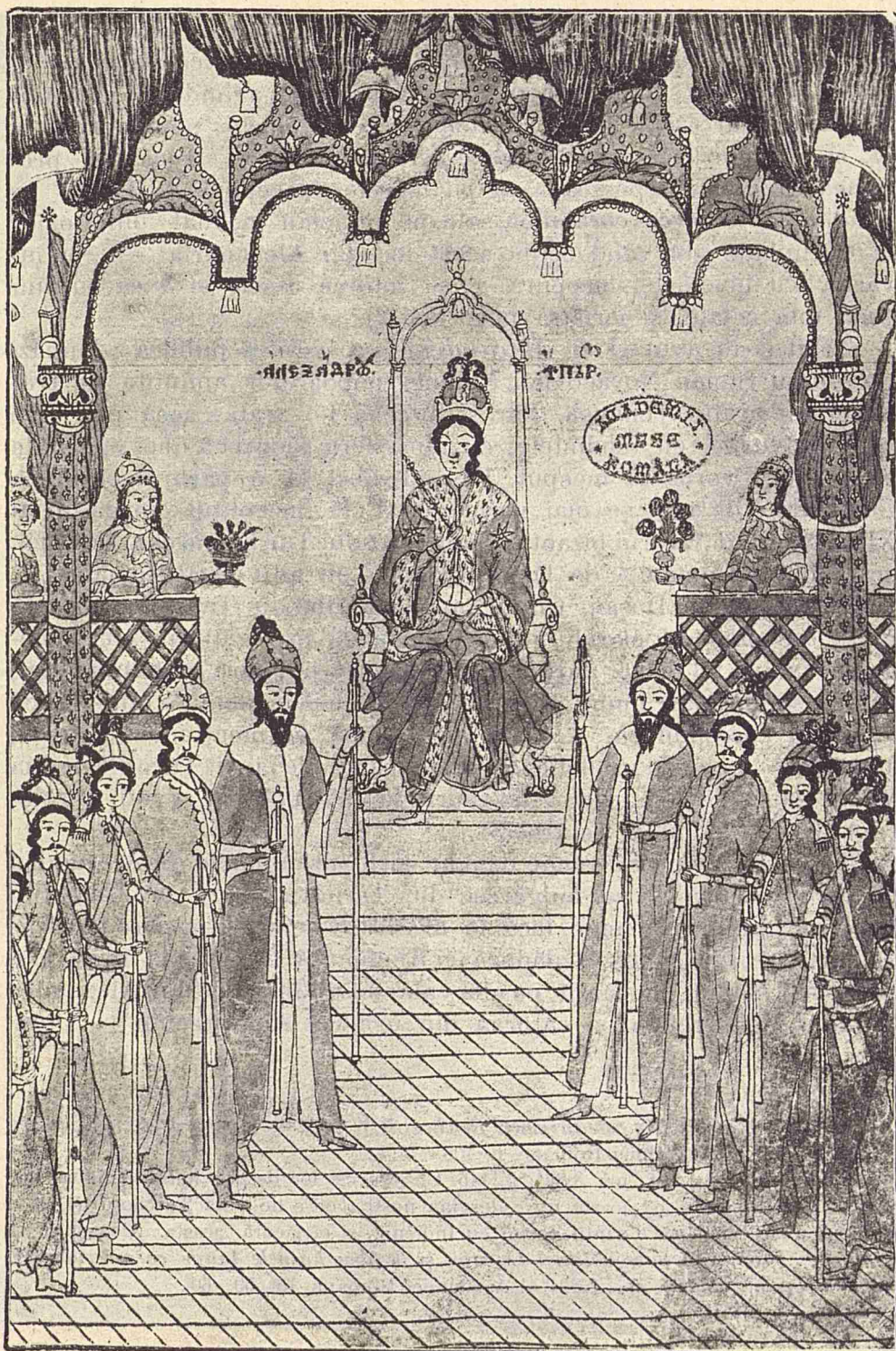
Totuș creștinii Bizanțului o primiră ca și aceia ai Siriei. În mai multe forme, nu prea deosebit fiind însă fondul, ea se păstrează între cele mai iubite cărți de cetire din cele dintâi veacuri ale nouăi Impărății. Părți pe cari nu le avem se găsesc amestecate în alte cărți populare, ca vestita *Albinușă*, menită să învețe pe călugări că «toată muere are fire drăcăscă, să placă tuturor omnilor» și că au a se feri «de cimpoi și de jocuri și de cântece mirenești, că aceste facu și curvie»: aici se află, din «cărțile Rămului», că, postind Alexandru «în muntele Vavilonului», el refuză, deși muriă de foame, merele ce i se oferiau: «eu numai să nu moriu de foame, iară frații miei să moară de foame? Mai bine voiū muri și eū cu soții miei» (2). Și povestea tâlharului care face pe Alexandru tâlhar în bandă, și aceea a săracului care capătă dela el o cetate în locul banului cerut, se află în *Floarea Darurilor* dela 1700.

Eră ceva din reminiscențele lui Alexandru în luptele persane ale lui Iustinian? N'aș spune-o. Dar Heracliu nu face alta decât să înnoească aceste mari triumfuri ale legendei asiaticе, ori îndeplinirea acestor fapte mărețe făcu să se cetească în lumea bizantină cu pasiune vechiul roman fabulos. În veacul al XI-lea, Manuil Comnenul, cavaler apusean, fiu de principesă maghiară, înrudit cu nobili latini, căutător de aventuri asiaticе, își are și el Ducipalul său, și sabia-i caută cu lăcomie între Selgiucizi, adversarii Impărăției sale, un Darius, un Por.

Apusul primise el însuș încă înainte de mai strânsa lui unire cu Orientul prin pelerinagii și cruciate, prin colonizările frânce ale Imperiului latin de Constantinopol, «Alexandria», care avu, la două epoce deosebite, două deosebite traduceri. Francezii povestiră în proză și cântară în versuri «Li roman d'Alixandre». Cavaleria Occidentului văzū în aceste isprăvi un ilustru și neîntrecut

(1) «Anticrist și Sf. Ilie» (Bibl. Ac. Rom., ms. 3.821, fol. 89). Alexandru învață Psaltirea (ediția din 1857 a *Alexandriei*, p. 12).

(2) Ms. citat al Academiei Române, p. 120. Aceste «cărți ale Rămului», adesea citate, nu sunt decât celebrele *Gesta Romanorum*.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

model. N'a fost țară, n'a fost popor care să nu-și îmbogățească fantazia cu această fabulă mai mândră decât toate celelalte.

La Turci, în sfârșit, eră o mare pornire de a imita pe vechiul Alexandru, al cărui nume, *Ischender*, eră foarte popular la ei (v. și Scander-beg, eroul Albaniei). Mohammed al II-lea își propunea să învie în persoana sa pe marele Macedonean (1). Și ne gândim la trecerea corăbiilor sale pe un plan înclinat din Bosfor în Cornul de aur când cetim acest loc din Alexandria: «Și le învârtia cu bivoli, și începură a se întorce casele și a să sui înă susă totă cetate, și iară să pogori» (2).

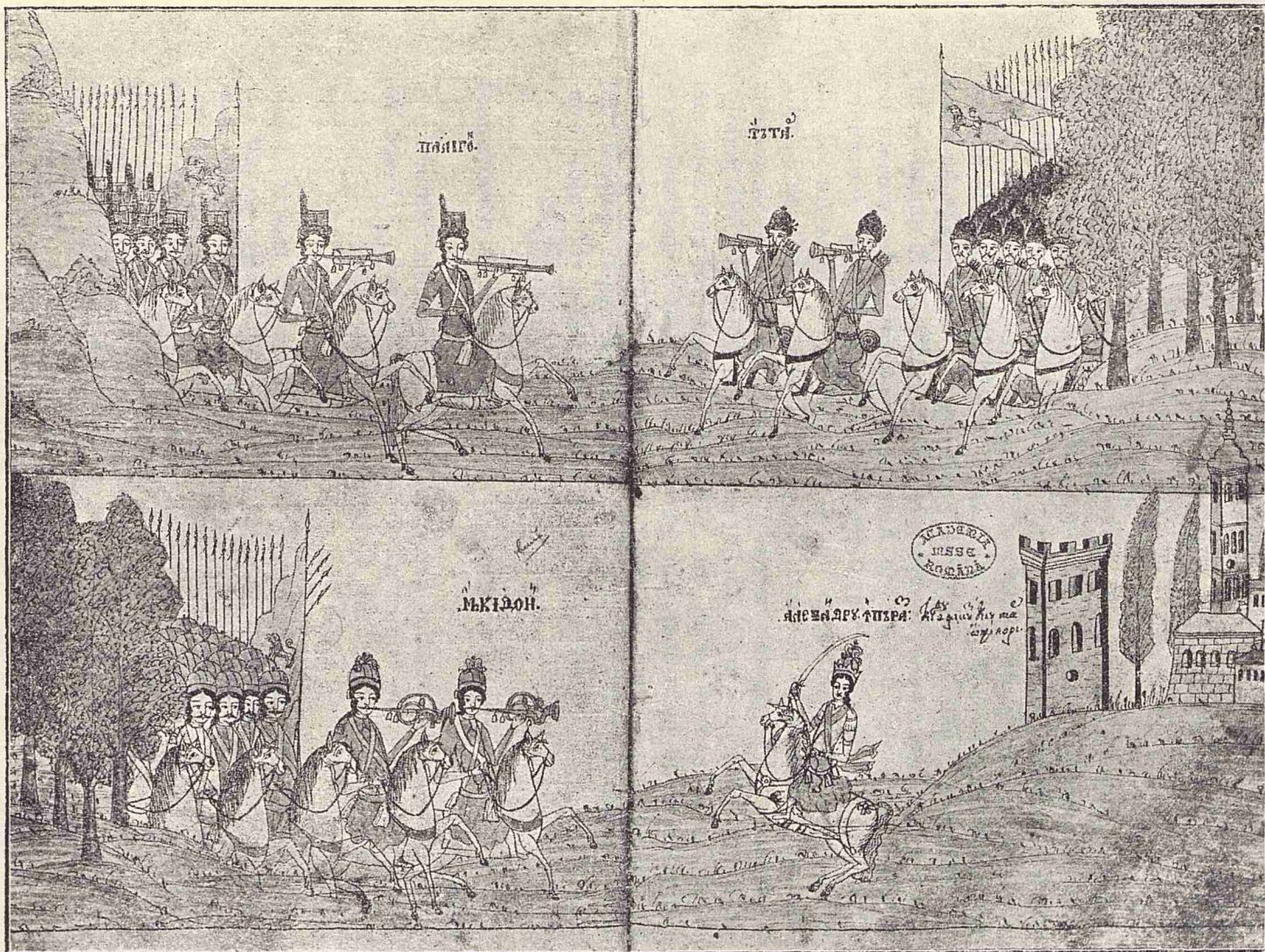
Sârbii și-au avut și ei *Alexandria*, pe care o publică deunăzi regretatul Stoian Novacovici. Numele popoarelor amintite în traducere îi arată vechimea. Dar și altceva i-o arată: acea potrivire cu moravurile, cu tendințele, cu atmosfera morală a unei epoci de care a fost vorba la început. Lăsând deci la o parte mențiunea Cumanilor, de cari se mai vorbea încă la începutul veacului al XIII-lea, când izvorul bizantin spune că noul Țar bulgăresc, Terterii, eră «dintre Cumanii» de lângă Vidin — nu alții decât Românii —, vedem în Ștefan Dușan, Craiul, apoi cel dintâiu Țar din această rassă, un emul al marelui Macedonean și în legătura-i cu Macedonia ca un fel de act pios față de memoria lui, care, putem adăugi, păstră singură un nume geografic căruia nici o realitate etnografică nu-i mai corespunde. Aceasta ar explica și mențiunea faptului, anunțat pe cale de profeție, că «în veacul de apoi Turcii vor lua Machedonia, și voi», zice Alexandru luptătorilor săi, «veți fi robi, cum ni sânt ei nouă astăzi» (3).

Pentru o ceva mai veche dată ar vorbi însă numele de Alexandru pe care-l poartă Țarul bulgăresc din Târnova, mort în 1365 (un Împărat bizantin omonim încă în al XI-lea veac) și pe care legături de înrudire, de sigur, îl dădură și Domnului din Argeș mort puțin mai înainte, în sfârșit, pe altă cale, tot de înrudire, lui Alexandru cel Bun Moldoveanul și câtorvâ din urmașii săi, precum și Dom-

(1) Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, p. 4; *Notes et extraits*, seria III, p. 318.

(2) Ms. 3.821 al Academiei Române, p. 105.

(3) Ediția citată, p. 191; ms. 3.821, p. 145. Cf. și acest loc despre îmbrăcămintea lor: «Așa să știți, Împărate, că aceasta nu e de vina noastră, ce e de vina Turcilor tăi, că ei spăimântară pre noi, căce sântă vecini cu Indieni, și ei făcură aceasta. Alexandru să mânia pre Turci și lă puse vâlături în cap și le făcu hainele lunge ca mueriloră, și așa sântă până astăzi» (ms. 3.821 al Academiei Române, fol. 59-60).

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms 698).

nului muntean Aldea, creat de vecinul din Moldova, — întrebuințarea oprindu-se aici.

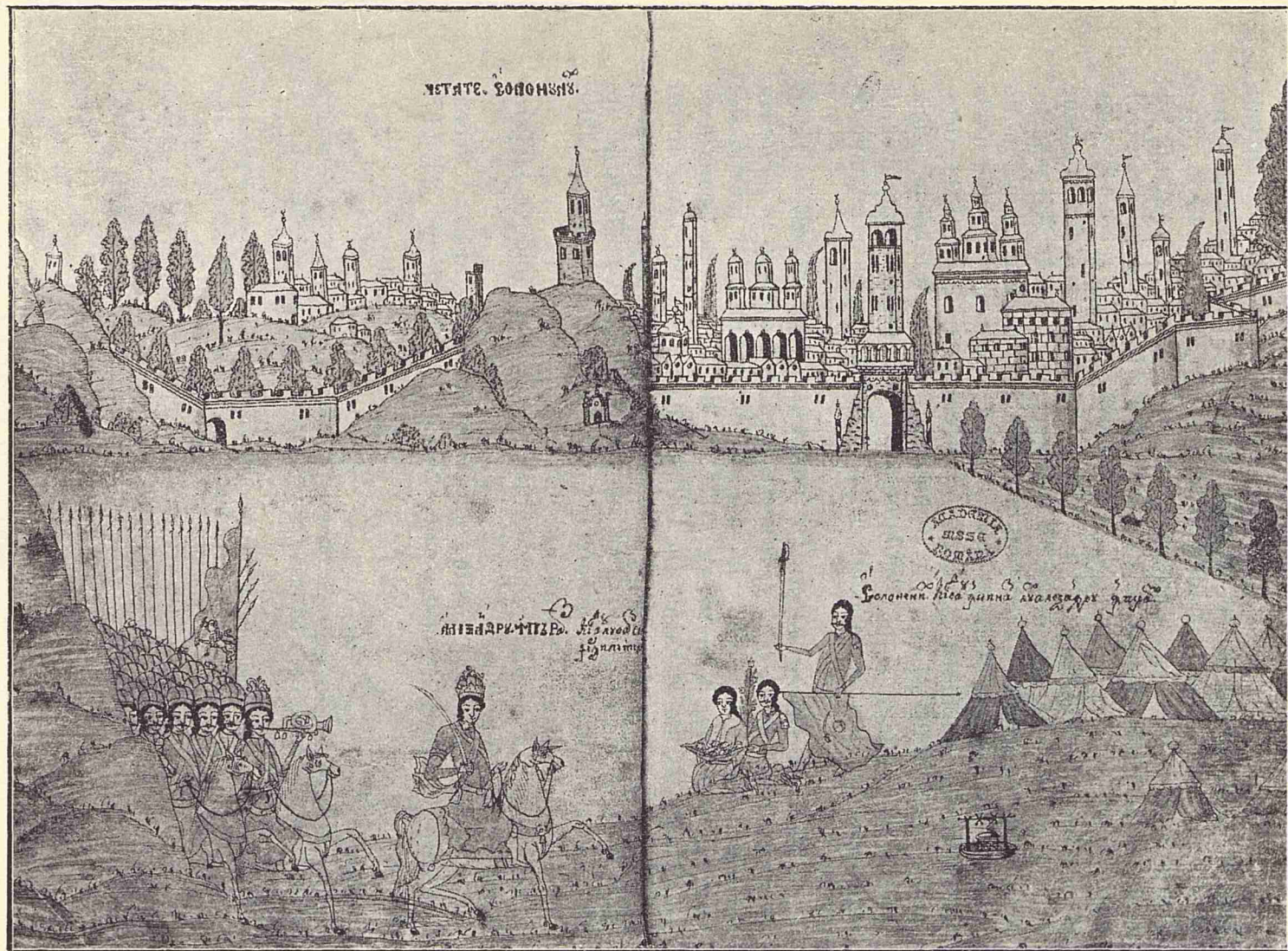
VI.

Atât Milița lui Neagoe Basarab, cât și Elena lui Petru Rareș, fete de Despot, aduseră de sigur la noi Alexandria sârbească. Dovadă numele din poveste cari pătrund la noi. Ruxanda se chiamă una din fiicele Miliței, Ruxanda și fiica, măritată cu Alexandru Lăpușneanu, a Elenei (așa încât această teribilă gospodărie înfățișă pe Alexandru lângă Roxana, și îndrăznim mai mult încă: deoarece Lăpușneanul se chemă înainte de Domnie Petru Stolnicul, s'ar putea să-și fi ales numele de Alexandru nu numai din dorința de a continua tradiția lui Alexandru cel Bun). Numele de Alexandru se dă unui Domn muntean, fiu al lui Mircea și acesta fiu al lui Mihnea cel Rău, și o nepoată de fiu a lui, fată a lui Mihnea Turcul, se chiamă tot Ruxanda. Să nu uităm mai ales pe Răsvan, numele de boier al celui care a domnit ca Ștefan Vodă dela 1595 înainte; acest nume e scos și el din Alexandrie. Dacă am cunoaște mai multă lume de pe atunci, am găsi boieri cu numele de Darie, care s'a răspândit pe urmă, pe când un Antioh, tot după Alexandrie, apare numai la sfârșitul veacului al XVII-lea: așa-și numise fiul mai mare soția, de sigur cu oarecare cultură, a viitorului Constantin Vodă Cantemir.

Dar încă dinaintea anului 1600 Alexandria românească există.

În manuscriptul sgâriat grosolan de un preot dela Sâmpietru în Ardeal, care e de sigur al Ardealului, la 1620, — «Codex Neogianus», azi No. 3.821 al Academiei Române (1).

(1) «Incepu-să a să scrie această carte ce să cheamă Alixandrie la luna lui Cireșariu 15 zile și să sfârși în luna Făurariu în 15 zile, vleitū 7128, а ут рож. хра 1622, кроуѣ сазницѣ е, а доуни г, зааточисла г, темелне и, оу село е же наречетъ ех сиппетроу, поп Іоѡн Еладх». Cu mila lui Dumnez[eu] scrișu eū popa Ionū dinū Simpietru această carte ce să camă Alexandrie: meșă Cireșeriū să incepu, în 15 zile, și să sfrăși în luna lu Agustū 4 zile, în leatū 7128, inū zilele lu Betlianū Gaborū (Craiū; adaus)..., că amū scrisū inū grabă». Mai cuprinde «Albinueșa». La fol. 126: «adecă eū, multū greșitū și ticălosū popa Ionū din satū din Simpetru, scrișū această carte ce să cheamă Alixandrie, și cu darovanie, și mă usteniū căttū puținū, și o scrieși, să cetescă și să socotiască bine ce este înpărăția aেষ্টী lumī deșartea și mângăreală.»

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

Avem o *Alexandrie* românească, din care lipsesc foarte multe pagini dela început și câteva chiar din mijloc. Ea n'a fost tipărită încă — și ar trebui să fie cât mai răpede —, însă pasajii întinse s'au reproduș, cu o analiză amănunțită și exactă, de d-l Cartoian, într'o foarte bună lucrare (1). Dar arată, printr'o comparație atentă cu textul sârbesc citat și prin cuvinte ca *hrăbor* (viteaz), *faraj* (*coursier*), *silă* pentru putere (p. 50) (2), prin formule întregi și nume compuse (*Nagomudrii*) luate de-a dreptul, fără înțelegere (cf. «Crasnie Anțeluș craiū») din slavonește, că Sârbii au dat modelul. Mai departe, d-sa crede că traducerea, evident mai veche, poate chiar cu mai multe decenii, s'a făcut în Ardeal, așa cum s'ar vâdi mai ales din unele particularități de limbă. Adăugim și unele particularități de ortografie, cari s'au păstrat în transcriere: *t* și *r* în aceeaș literă, scrisoarea continuă a lui *Potolomeiu*, *ΠΟΤΟΛΟΜΕΙΟΥ*, nume necunoscut copistului, ca în vremea când se făcea o mai puțină economie de spațiu.

De fapt, *cercetarea noțiunilor culturale duce la alt rezultat în ce privește locul. E o traducere făcută neapărat în țările românești libere*. E vorba, în adevăr, ca demnități și funcții, de: Voevozi și *boieri*, *boierini*, (p. 122 (3)), de Vornic, de Comis-Mare (C. N.) 68) (4), de Păharnic (p. 120), de olăcari (pp. 61, 126), aprozi (p. 24), călărași, pedestrași, jupâneasă (p. 147), căpitan (81), zugrafi (p. 90); v. și cislă («suflete fără cisle»; p. 100), *a se închină* (p. 24), haraciu (adesea) (5) *a boieri* (a face căpitan și a boieri; p. 126); un pretendent e un «lotru» (p. 56).

Acestea și ca noțiuni politice, luate, numai în Moldova și Țara-Românească, dela Turci.

Ca numiri de arme, unelte, obiecte și animale, arătând aceeaș înrăurire a culturii turcești: caic, galie (p. 19), tepsie (pp. 23, 117),

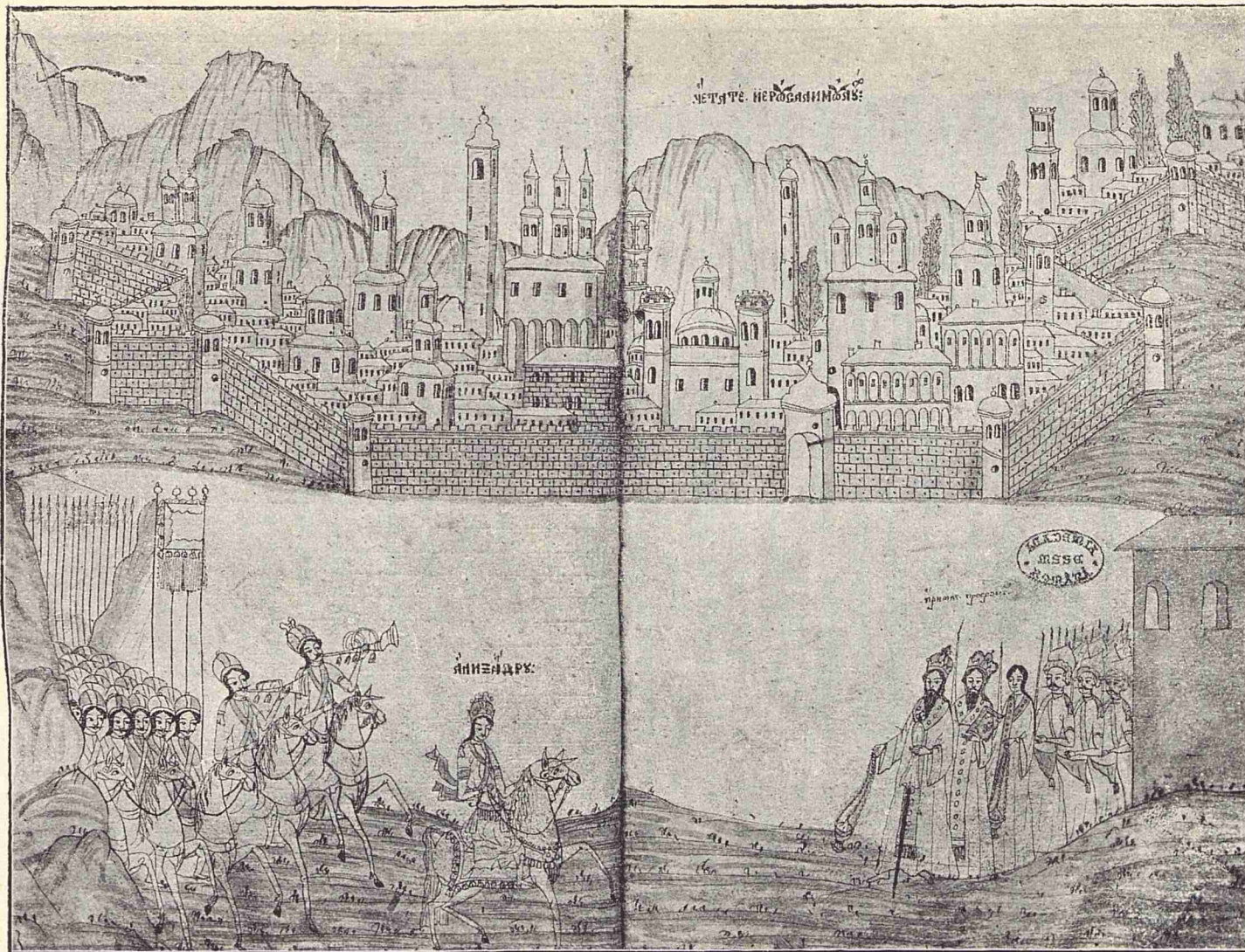
(1) *Alexandria*, București 1913.

(2) «Dinainte silei mele.» «Cu toată sila voastră» (fol. 52). «Și tu să vi cu sila ta la rășboi» (fol. 52). «Atăta silă a lui Por» (fol. 56). «Sila mă sparseră» (fol. 70).

(3) Din ediția citată.

(4) Așa numim, cu terminul adoptat, manuscriptul 3.821 al Academiei (*Codex Negoianus*). Legăturile dintre ms. vor trebui fixate și mai de aproape cu prilejul ediției pe care o așteptăm dela d-l Cartoian (și nu numai după textul din ms. «negoian»).

(5) «Haraciū de pre la tote țările ce'i luatū.» «Să-mi trimetți haraciul» (81). «Haraciū de 3 ani» (fol. 95). «Harač pe 10 ani» (fol. 111). «Grăbește să tremeți pre la țări și a Domniū să aducă haraciul» (fol. 121). «Să-ți dăm haraciū»; tipar, p. 24 (și *ibid.*, p. 34).

clondir (*ibid.*), sampsoni (câni, dulăi=*samsun*; p. 47), *buzdogan* (p. 74), hangeriu (pp. 75, 105 și aiurea), conteș (chintiș; p. 76), caftan (de aur, pp. 76, 129; de mult preț, p. 110), zgarde (de aur; p. 78), pil (pilure, elefant; p. 79), tabăr (masculin, p. 95), gugiman de samur (pp. 117, 129).

Imprejurimea geografică e văzută dela Dunăre: e vorba de Tătari, de Turci, de Țara Leșească și Rusească, etc.; iar pe o pagină din care ne lipsește cea mai veche formă, de: Țara Nemțească și Frân-cească, de Inglitera, de Veneția (1).

Ba unele forme ca: iacătă (p. 123: iacătă că fugi Alexandru), iezer (pp. 16, 21) ar pleda pentru o origine moldovenească (2).

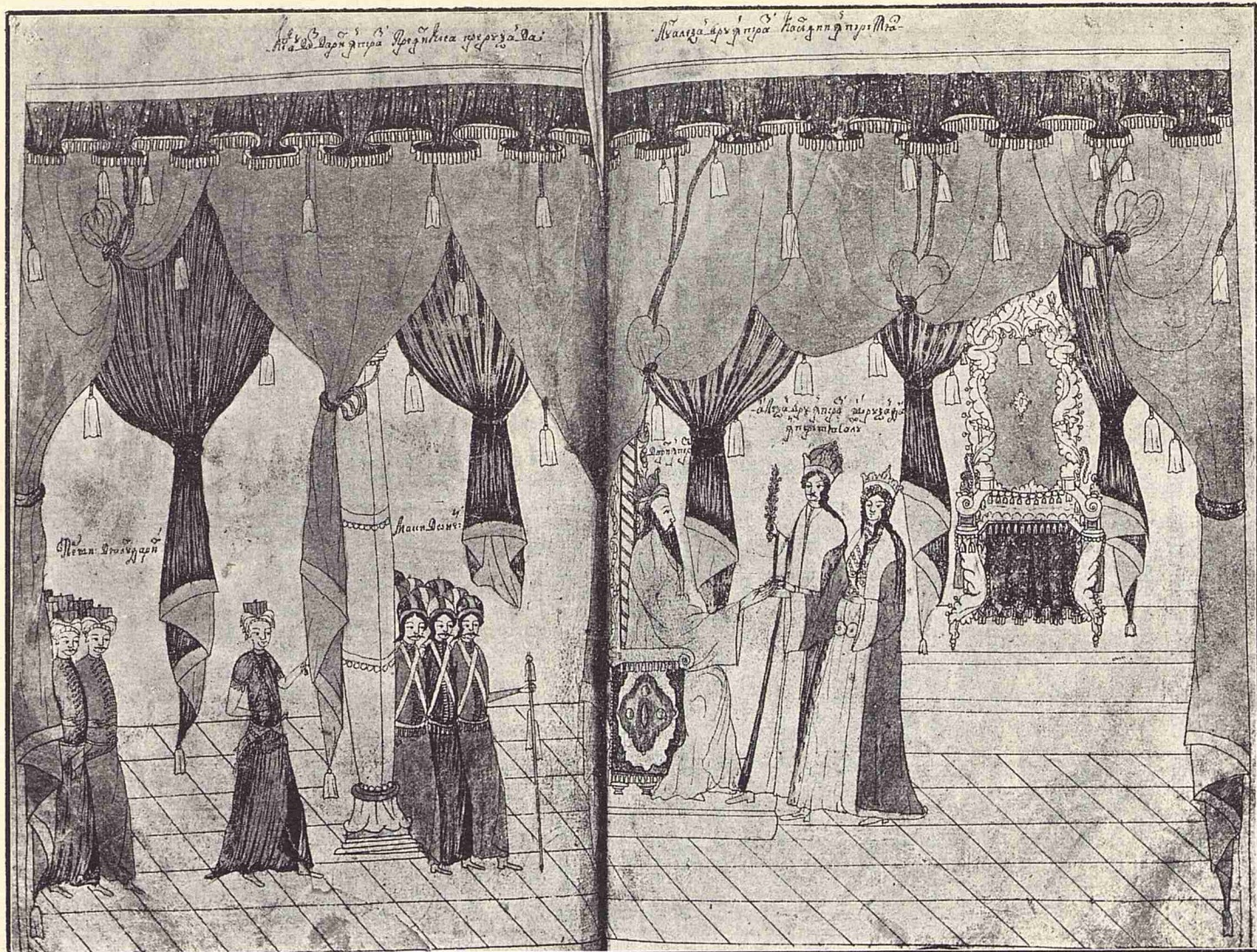
O altă traducere, după care s'a scris altă serie de manuscripte — afară de cele prescurtate, — ajungându-se apoi la ediția pierdută, dar pomenită de Del Chiaro (3), din vremea Brâncoveanului, la cea ardeleană din 1792, la cea bucureșteană și la altele, — nu oferă mai puțin caracterul provincial arătat mai sus (v. d. ex. dragoman la p. 40; emurluc, la p. 47; catarge, la p. 50, otac, la p. 71; *poveri* de galbeni, la p. 70; izbași la p. 84; bidivii *arăpești*, la p. 74; Divan la p. 180; măhramă la p. 93).

Cartea eră o minunată povestire de aprinse, grozave lupte, și terminii cari privesc aceste lupte aparțin vădit unor *Ținuturi ce aveau oastea lor, românească*. Vedem cum «se trimet cărți pre la boieri să se gătească de oaste» (ediția citată, p. 4). «Iscoadele» aleargă (pp. 23, 56). Se «pune tabără» (C. N., 63). Se așează «strejile» (C. N. 91). «Șireagurile», «oștile», cu «steagurile» și «povodnicii» lor (C. N., 128), se formează (pp. 46, 70). Se țin cuvântări cari încep: «Fraților și vitejilor» (pp. 69—70). «Se lovesc» (C. N., 71). «Să facem căutare și să scriem oștile și să punem Voevozi, căpitani, sutași și vătași și să facem steaguri și să punem pre steaguri paveze, să se știe la cine slujim», strigă «voinicii» (p. 29), cari arată «cării Porți îi slujesc» (*ibid.*). Se face și o «oaste pe an» (p. 78). La «întâmpinare» se sună «în trâmbițe și în tâmpene» (*ibid.*), se «dă în trâmbițe» (C. N., 62). «Pavezari», «suli-

(1) Ediția din 1857, p. 166 și urm. Tot acolo: «spre Marea a Crâm-Tătar, ce se chiamă Ardeal și Moldova și Țara-Românească»; p. 54. Pasajul despre venirea noastră dela Râm (p. 55) trebuie să fie adaus in ediția ardeleană.

(2) V. și hiclean, p. 133.

(3) *Revoluzioni della Valachia*, ed. 1914, p. 52.

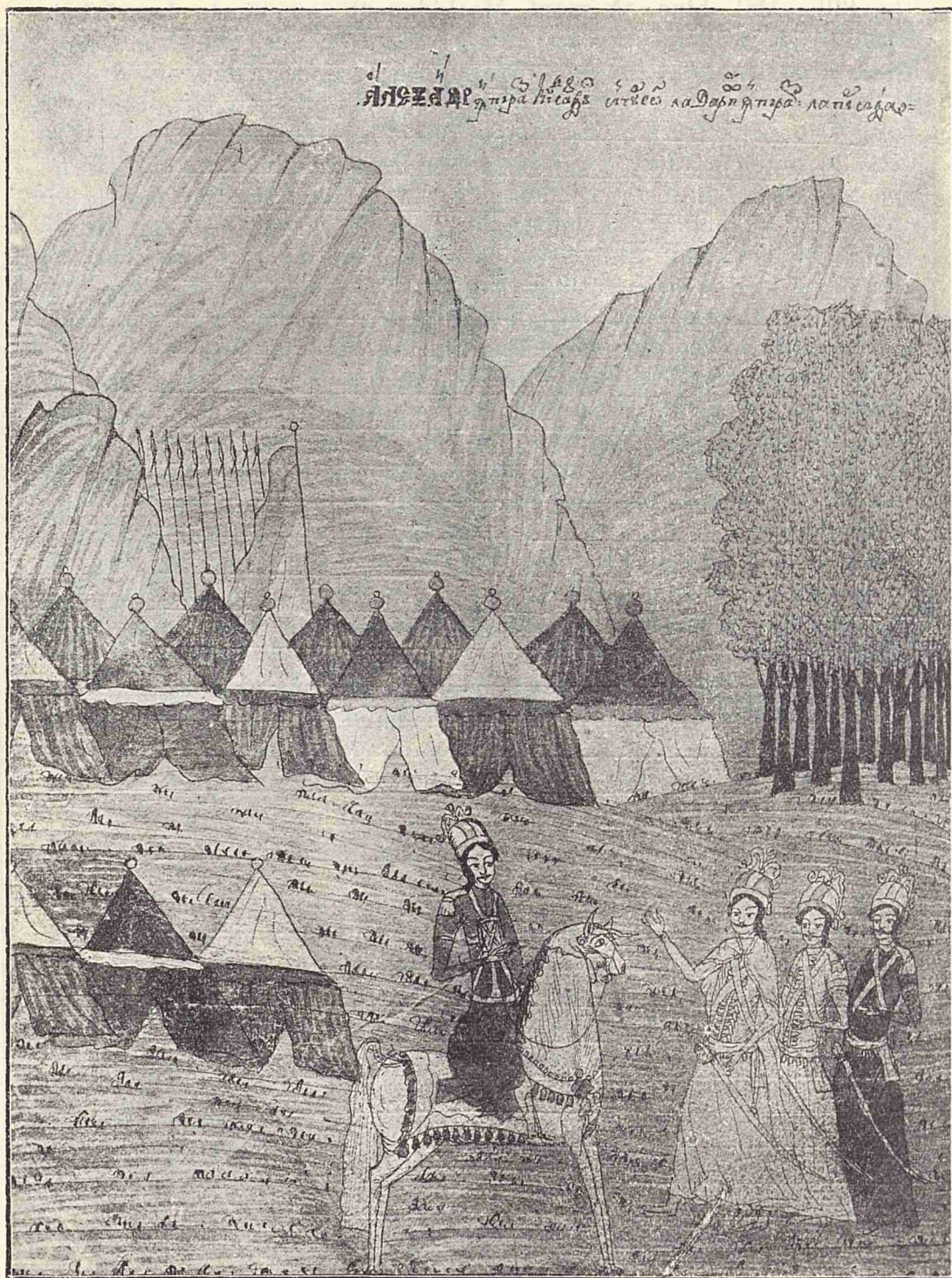
Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

țari», ostași cu «coifuri», «încoifați, împlătoșați», «călărași» («aleși», C. N., 94), «pedestrași», se încaieră (pp. 29, 45). Pedestrași și călări merg alături după o ordine cunoscută și din luptele noastre: «Să pue toți călărașii câte un pedestraș pe cal» (C. N., 67). Scot «buzduganele» și hangerele (C., N. 74—5). «Se lovire cu sulile și frânsere sulile» (C. N., 74). Aiurea se vede cum «călcau cu caii pe pedestrași» (p. 43). «Mergea săgețile ca ploaia în cetate» (1) (p. 63; arce; C. N.). «Pușcașii» trag (C. N., 64). Invinsul «se surpă jos de pe cal» (C. N., 75); se «sparg» oștile (*ibid.*), care «pleacă a fugi» (*ibid.*). «Se tăiară cum se taie» e formula obișnuită pentru măcel (C. N., 63, 65), cu «săbiile ferecate» (C. N. 78) și cu hangerele. Așa «se bat războaiele» (C. N., 80).

Sfaturi de înțelepciune alternează cu cele de vitejie, dând un adevărat catehism al luptătorului din patimă, pentru cinste și glorie. În ce privește cele dintâi precepte, adevărate proverbe sau devenite astfel, «Impărăția se ține cu oameni mulți, cu sfatul bătrânilor și cu întrebarea» (p. 28). «Trebue să mergem noi preste alții, să nu vie alții preste noi, căci, cât ne zăbovim noi, alții nu se vor zăbovi a veni spre noi, ci mai bine este întâiu decât apoi» (p. 29). «Unde e multă minte, și nebunie multă» (p. 39). «Vai de cetatea ce se judecă cu mulți» (p. 43). «Până nu spargi capul, nu curge sângele» (p. 44). «Pe cine îl păzește Dumnezeu, îl și ferește» (p. 78). «Cine-și va fi adus aminte că va ieși de la Machedonia atâta putere? Cine se suie, se pogoară, și cine se smerește se înalță» (p. 79). «Dară ce folosul este omului de Domnie într'alte țări străine» (C. N., 69). «De va fi voia lui Dumnezeu, nu mă va ucide toată lumea» (p. 81). «Volnic este solul să răspundă împăratului» (p. 84). «De vreme ce văzură fața mè», zise Alexandru, «nu voru peri, că este lege gudecătorului să-i piarză, iară împăratului să-i miluiască; și-i ertă» (C. N., 123). «Darul împărătesc mare este» (C. N., 124). «Nu cautu eu», zice Alexandru, «cum să cade ție, ce cautu cum să cade mie să dau ție» (C. N., 126). «O necredincioasă lume, cum te arăți întâiu dulce și apoi amară» (p. 88). «Proclat să fie cel ce va hrăni *ucigătorul de domni*, și curva din casă, și vânzătorul de cetate» (C. N. 147).

Dar e și codul «omului viteaz» (C. N., 72). «Voiu peri cu cinste pe moșia mea, cu toți Persii miei», strigă Darius (p. 179). «Sau să-l bat», spune altul, «sau să perim cu cinste pre moșia mea!»

(1) Cf. C. N., 76: «cătă trage voiniculă cu săgata».

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

(p. 89). «Mai bine să moră Machidonenii cu cinste la războiu decât să trăiască cu rușine» (C. N., 57). «Cu tine vomă peri: decât să trăim cu rușine, mai bine să perim cu tine» (C. N., 59). «Toată pasărea pe limba ei pier» (C. N., 46). «Mi să puseră ca scaiul în păr» (C. N., 68). «Capul plecat nu-l taie sabia» (C. N., 71). «Să te bați cu Tatarul pentru moșia ta și pentru țara ta, să nu pierzi țara și moșia și Domnia» (p. 23). «Adevărat împărat la împărat nu se închină, că împărăția mare lucru este, ca un munte înalt și împodobit frumos cu de toate florile și se vede peste toată lumea, și așa îi pare omului că nu se va mai pogori niciodată, dar, când vine vremea, se pogoară fără de nădejdea lui și nimic nu se află de el: așa este împărăția acestei lumi deșarte» (p. 80).

În sfârșit părțile duioase, despre zădărnicia vieții și a tuturor dorințelor omenești ce sunt în ea, nu lipsesc. În locul citat și mai sus, Ducipal înaintea stăpânului murind: «și necheză tare fără seamă și bătu cu pițorele în pământ cu mânia și-lu luò Alexandru de comă și-lu sărută pre obraz și-i grăi: «O dragul meu.» Astfel această plângere care răsună în atâtea scrieri și cuvântări din trecutul nostru întreg: «O lume minciunosă, lume înșelătoare, o mortă năprasnică, o lume deșartă, o măriie putredă și mângănoasă și înșelătoare: cum te arăți dulce în puțină vreme și degrabă vine amar, cumu să zice: nu este bucurie pre lume să nu să schimbe cu jale, nice măriie pre pământ să nu să pogore; binele mult rău aștiaptă» (1), etc. Ori răspunsul Împăratului ce se stinge: «pasă cu Dumnezeu, și ne iartă, și fii ertat de noi, și iară ne vomă aduna, la judecata înfricoșată, cu tine toți» (2).

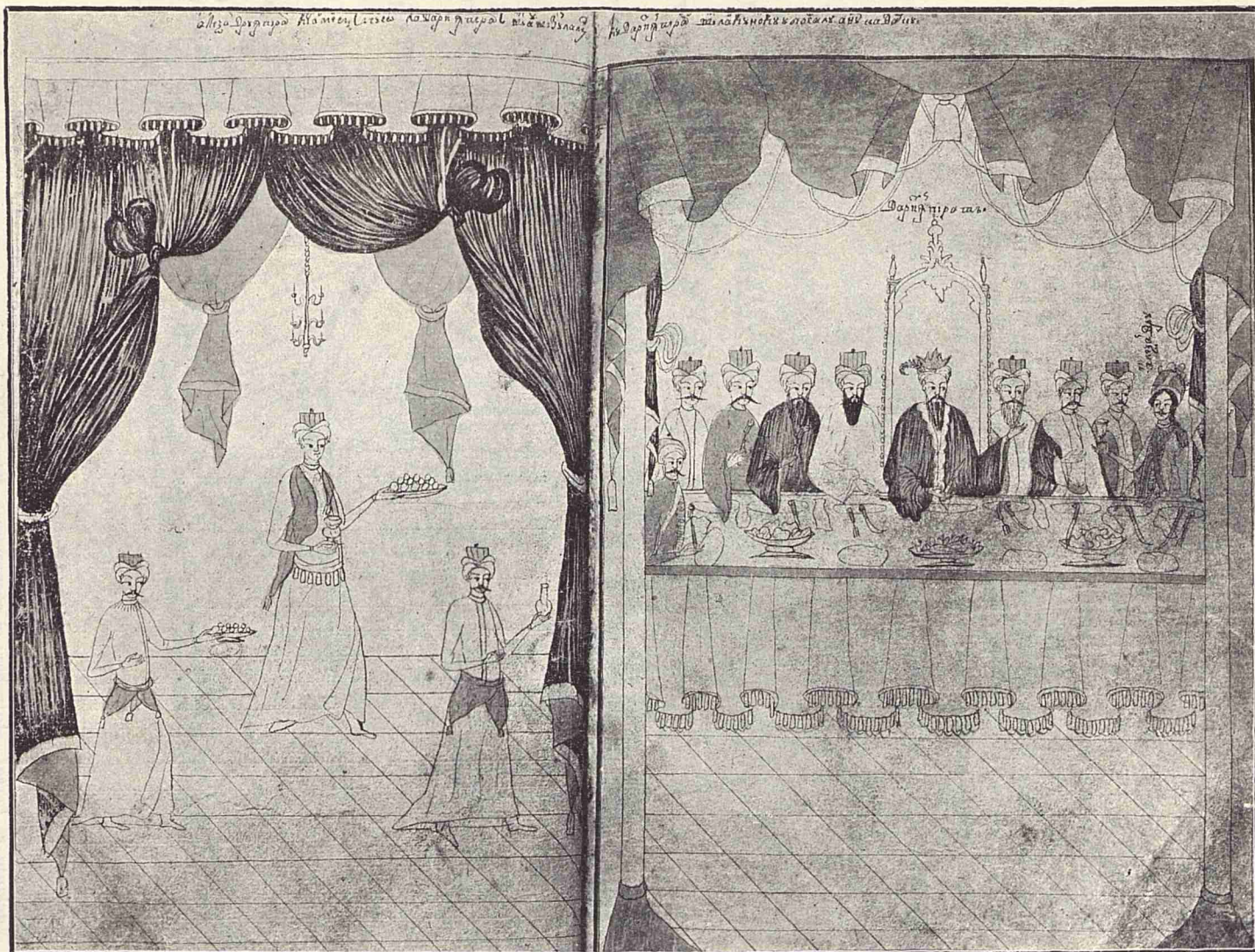
VII.

Înainte de a arăta cum aceste recomandări veniau bine în epoca lui Mihaiu Viteazul și cum el însuși s'a silit a li se plecă lor, să semnalăm o altă poveste eroică, mai scurtă, dar evident de aceeași origine, cu aceeași redactare și având același scop, în original ca și în traducere. În adevăr și «Alexandria» are pagini despre vechiul Ilion, și profetul Ieremia intervine în istoria războiului pentru a da sfaturi.

Pe lângă epos-ul lui Homer, Bizantinii aveau despre războiul Troii și o povestire, nu atât apocrifă, pe cât poetică, pe care o

(1) C. N., p. 141.

(2) *Ibid.*, p. 143.

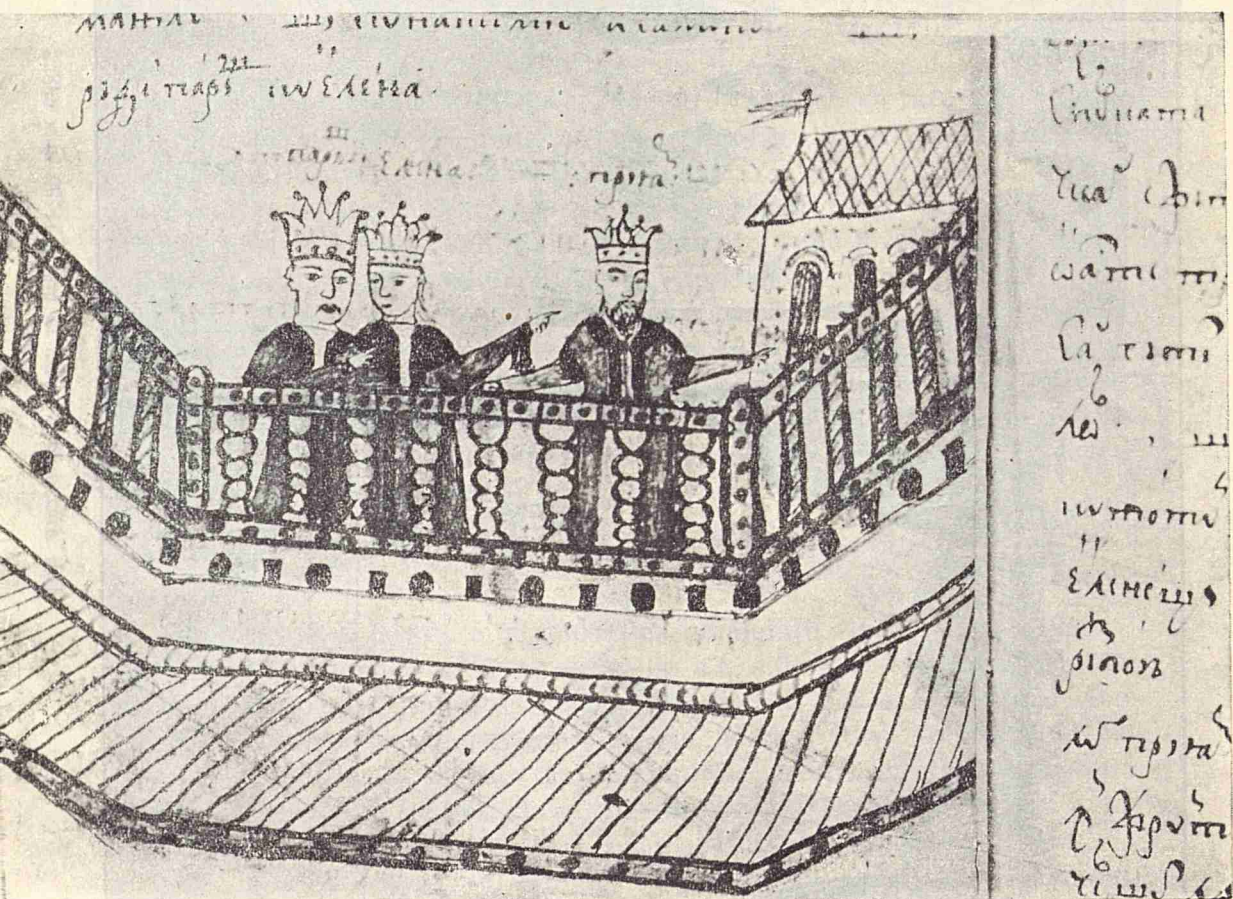

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

întrebuințează și cronografele și a cărui autenticitate nu e mai mare decât a Iliadei, deși e mult mai târzie.

Ca și «Alexandria», ea a fost tradusă în românește, în aceeaș epocă de pasiune pentru vitejii și sapte mari.

«Istoriia Troadei cetății ce au împărățit într'ansa Priiamă împăratu, tatălui lui Parisu» se păstrează în destule manuscrise, din cele cunoscute până acum (1). Unul e copiat la Noemvrie 1759 (2), dar limba e foarte veche, găsim forme verbale ca «vrè merge», etc. cuvinte cum sunt «catargă» (corabie), «vician» (trădător), accepții anticvate: «a sparge (a răspândi) veșmintele sale», expresii asemenea cu aceasta: «li s'au cumpănită cu capul», etc.

Ilustrație din «Istoria Troadei» (ms. citat).

(1) Cităm după mss. 63, 273 ale Ac. Rom.

(2) Cuprinde și «Singliticul», «Pildele filosofilor» și biografii de Împărați bizantini (Vasile Macedoneanul, Leon Înțeleptul, Mauriciu, Phokas), ba încă și o vicață a lui Xenophon, Varlaam și Ioasaf, «Întrebări și răspunsuri», Istoria Sf. Ieronim.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (mss. 698).

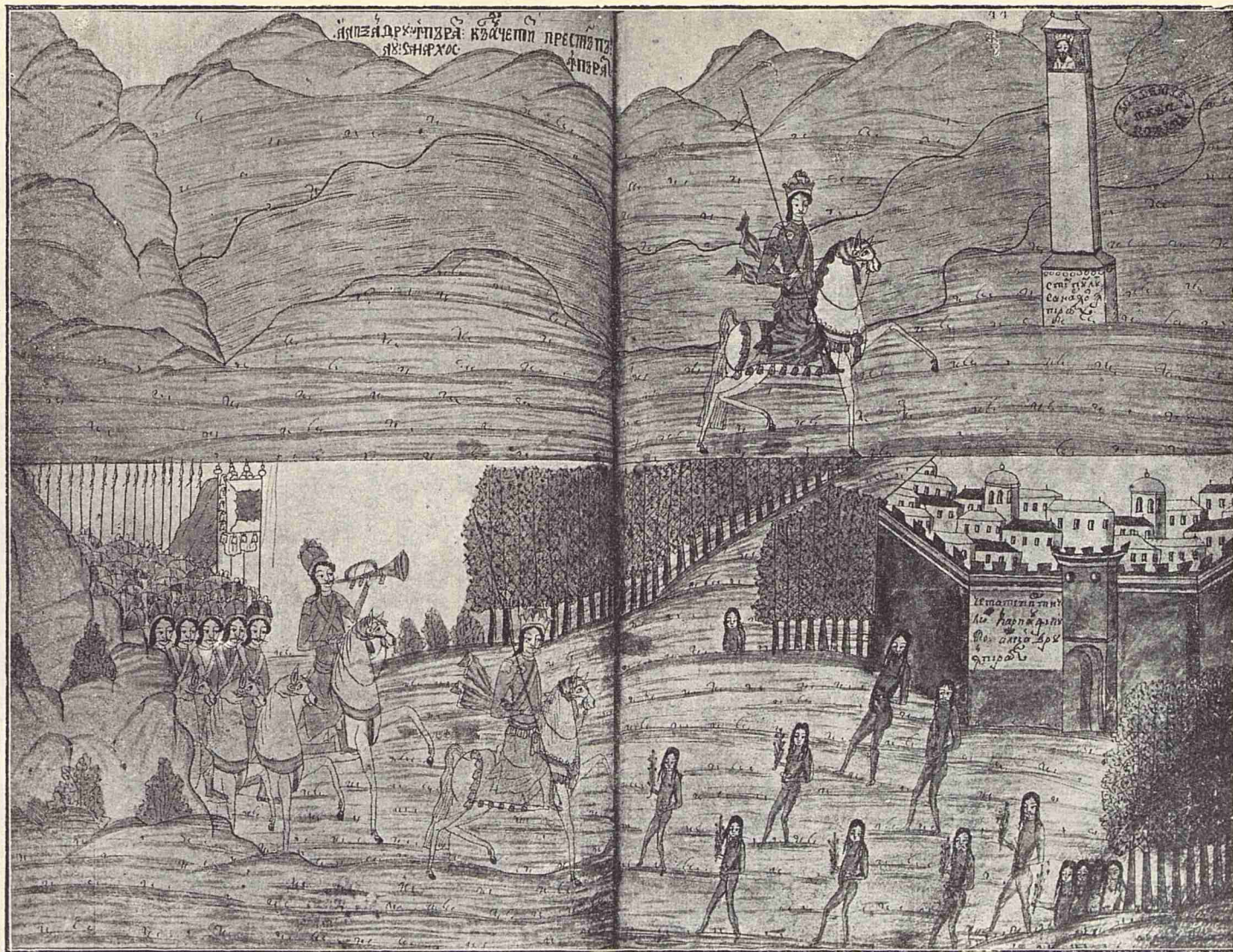
Și aici ceea ce atrăgea mai mult erau luptele, deși miniaturi, reproduse după ale originalului, probabil sărbesc, înfățișează pe «Priiamă împărată susă înă polimariulă cetății... și rădă Parișă cu Elena». Eroul e Ahile, «marele vitiază, temeiulă vitejiloră», cu armele lui «cu totulă de maschiă». Vezi cum «să taie în săbii», cum «zacă Troadenii morți, ca butucii», auzi strigarea de luptă: «Eșiți, mueriloră, dină cetate; eșiți, nu ședeți închiși». Iată două scene de luptă ale lui Hector: «Atunce aș eșită vitiazulă Ectoră fîcorulă lui Priiamă împărată înă Troada, și era tănără și frumosă ca ună ingeră, și s'au înplătoșetă înă fieru și s'au pusă coifu înă capă și s'au încinsă armele cele de multă prețu, și aș luată 80 de viteji dină cetate, și aș eșită înă câmpiă Troadei. Iară Agamemnonă împăratulă elenescă aș chemată pre Ahileă și l-aș pusă Hatmanu oșteloră și să asculte toți de dănsulă ca de ună vitiază». Aiurea: «îi lua înă hiula calului și-î tăe într'amândoa mănule, și cădă Eliniă ca frundza toamniă de vântă, și s'au interită Troadenii a tăe pe Elini, cătă s'au cutremurată toți Craii elinești... Și era lucru mare a privi pe Ectoră cătă era de tănără și de iscusită și ca vitejie arăta prină mijlocă oștiloră... L-aș lovită pe Patroclu poncișă cu paloșulă, grăbindă pe suptă sulița lui Patroclu, și l-aș gunghietă prină grumadză, și l-aș oborătă gosă de pe cală... Și s'au făcută o năvală mare și chiotă, cătă nu să audziia nič înă ceriă, nič înă pământă, iară sângele cădă ca ploae asupră-le...»

Cum se vede, o descriere în acelaș stil, dar cu o mai mare insistență asupra amănuntelor luptei.

Și observăm încă un lucru. Anume vieți de sfinți erau traduse încă de pe acelaș timp, cum dovedește limba din Vieța Sfântului Teodor Tiron, patron al oștilor (1). Sfinții viteji erau admirați, și din vechea vieță bizantină se alegeau Împărații purtători de vitejie, Mauriciu, Vasile Macedoneanul, târând după ei și pe urmașii lor, un Foca, un Leon Înțeleptul. Cronografele bizantine fură tălmăcite — întâiu de călugărul Mihail Moxalie Olteanul —, mai ales pentru că isprăvile din ele corespundeau cu atmosfera timpului și tot de aceea avem, încă de pe la 1650, și o Istorie a Turcilor (2).

(1) *Studii și doc.*, XXI, p. 25 și urm.

(2) *Ibid.*, IX, p. 190 și urm.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

VIII.

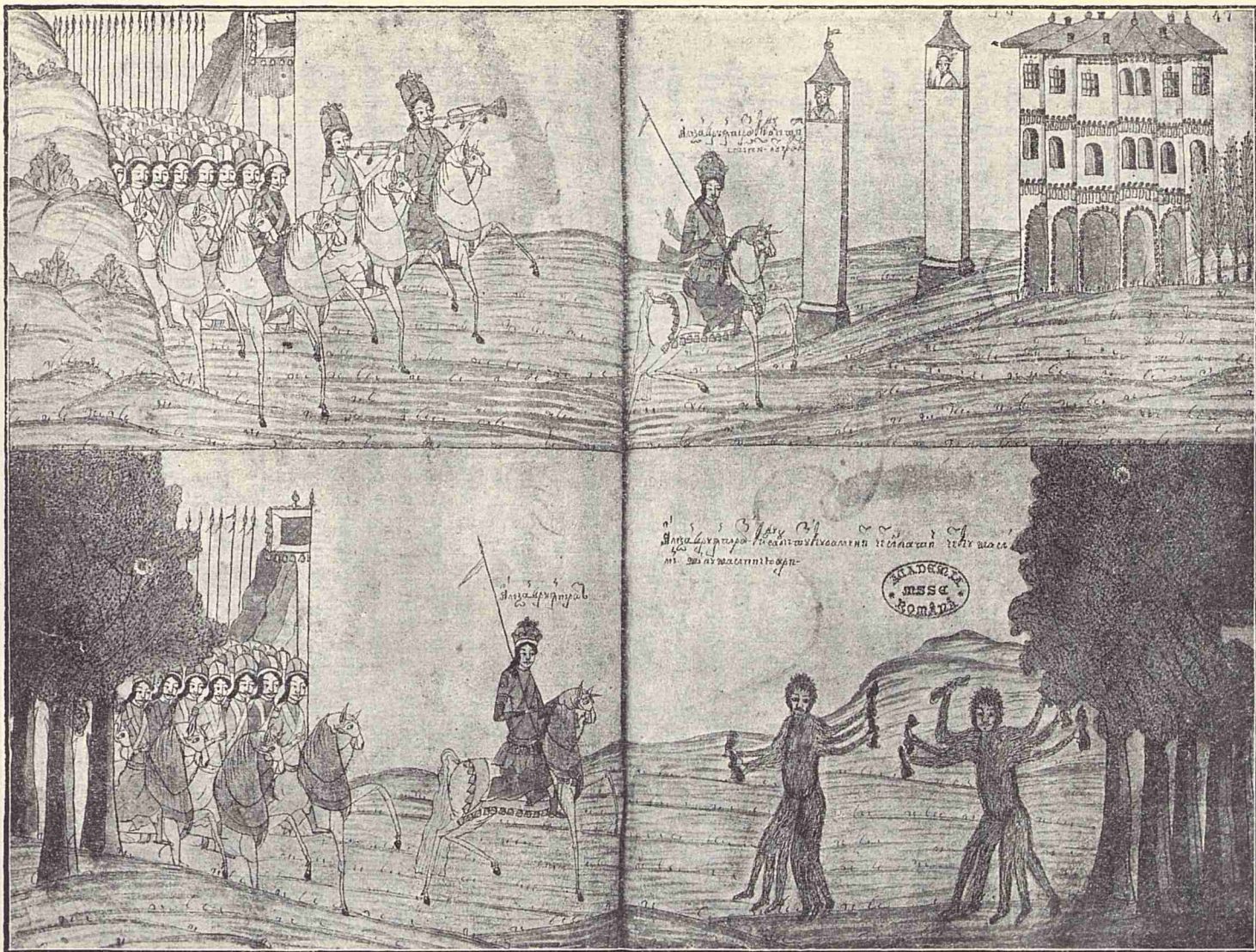
Tovarăș de luptă al lui Răzvan parvenitul, prin vitejie, care numai pentru vitejii trăește, Mihaiu pornește lupta cu Turcii din aceleași motive, *sufletești*, — pe lângă cele politice —, ca și Sigismund Báthory, care pretinde a-l tutela. E aceeaș sete de glorie, aceeaș dorință de a birui, aceeaș convingere că *Domnia e pentru aceasta* și că *vieața însăș a unui bărbat nu poate să aibă o mai înaltă și mai nobilă țință*, cu deosebirea că Sigismund a cetit în clasicii gloriei, iar Mihaiu în apocrifele ei.

Și lui ca și lui Alexandru, i se cere de Turci un haraciu pe care nu se crede dator a-l da, pe care dându-l, s'ar cobori față de ceea ce crede că ar putea fi pe altă cale. Turci, de altminterea, de-o parte: Turcii reali ai lui Sinan, Ferhad, ai «Impăratului» Murad al III-lea; «Turci», de alta, aceia pe cari legenda îi dăruiește lui Dariu, «Impăratul Turcilor». Până și nașterea misterioasă a lui Mihaiu, fiu de Domn fără ca maică-sa, totuș din aristocrația bizantină, să fi fost căsătorită cu Vodă Pătrașcu, pare a semăna cu nașterea «divină» a fiului Olimpiadei.

Se ține un Sfat de boieri, întocmai ca acela care provoacă războiul Macedoniei împotriva Persiei. Cea dintâi luptă, la Călugăreni, imitată, de altfel, după a lui Ștefan cel Mare, nu e, ca acelea purtate în Ungaria, între Imperiali, conduși de generali apuseni, și Turci, o întrecere în materie de strategie și tactică. E o *faptă de vitejie*. Intervenția personală a lui Mihaiu, decizivă, dar neobișnuită, avântul cu care pornește, furia cu care se asvârle asupra dușmanului învârtind teribila secure, acestea sunt scene epice al căror model îl găsisse Voevodul în povestea isprăvilor făcute de eroul său favorit. Nici o ridicare de biserică, aici sau aiurea, în stilul lui Ștefan, căci gloria e pe pământ, a celui ce a câștigat-o, și nici Dumnezeu nu i-o poate disputa. La coborîrea din munte, împreună cu Ardelenii lui Sigismund și Moldovenii lui Răzvan, nu lipsește nici sborul vulturului care din ceruri arată unde se află căpetenia, eroul, acela care e merit să facă lucrurile mari.

Și dorința luptelor viteze cu cel mai viteaz dintre dușmani mână pe Mihaiu și mai departe. Arma unui Turc pătrunde în el cu prilejul unui nou avânt ca acel dela Călugăreni, lângă Vidin (1).

(1) Cronica Buzestilor, în *Magazinul Istoric*, IV, p. 290.

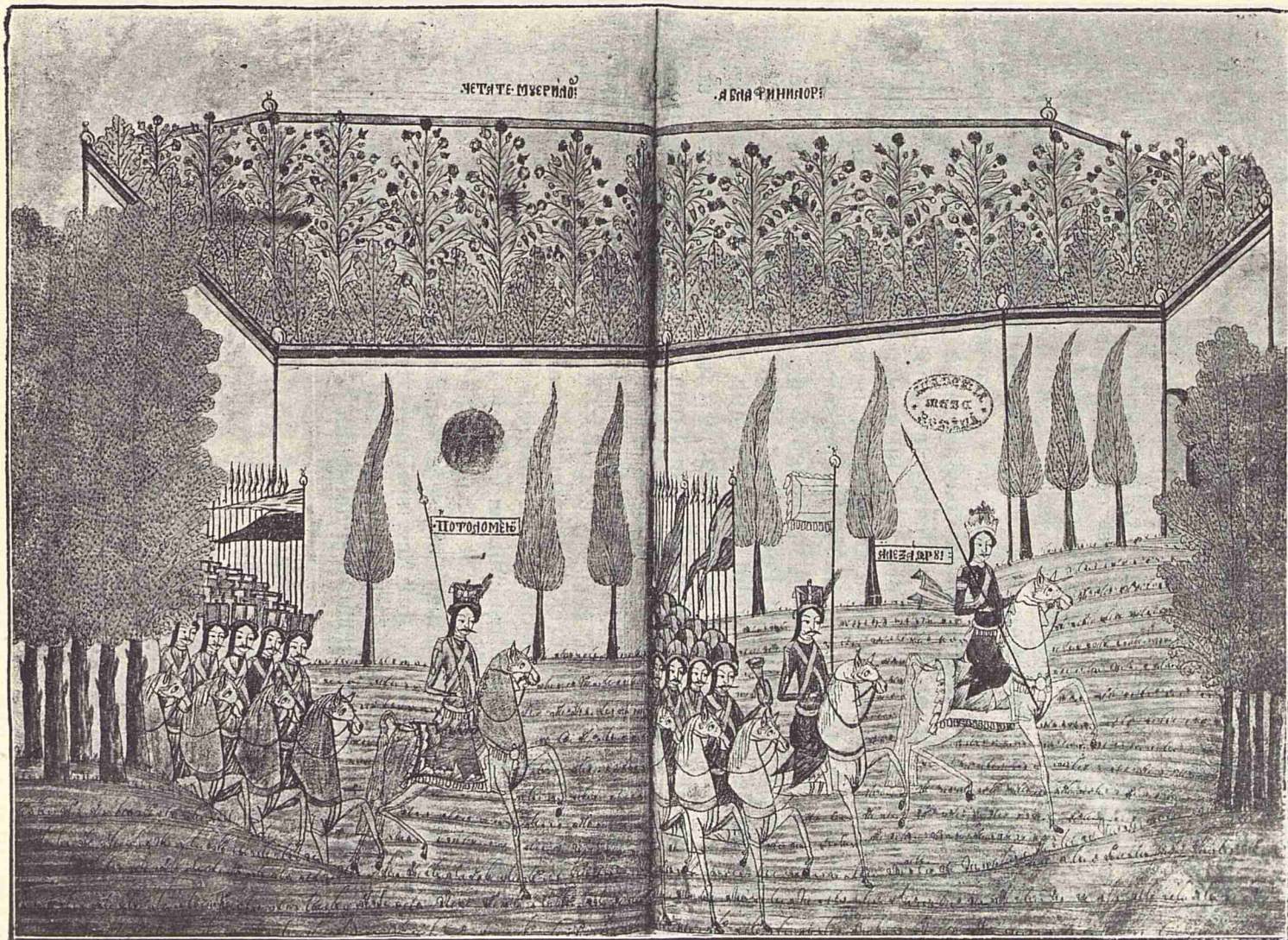
Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

Ciocnirile lui Mihaiu cu Andreiu Báthory și mai ales cu Basta, marele său dușman, încep prin provocări asămănătoare cu acelea cari se întâmpină pe fiecare pagină aproape din Alexandria. Dar ele nu se scriu, ca în corespondențele legendei, ci se spun, se strigă de Domn în ceasurile de strașnică mânie în care nu-și mai poate stăpâni gândul pornit spre răsbunare.

Patima lui împotriva unui adversar care uneltește, minte și înșeală nu-l împiedecă însă niciodată de a fi pios cu morții, crușător cu cei mici, prietenos cu tovarășii de luptă — o singură dată la 1595, după o trădare dovedită, el pronunță osânda împotriva unui boier al său, și mănăstirea Snagovului primi rămășițele unuia din cei tăiați, Dumitru Vornicul — și față de vecini, față de orice principe are legături cu dânsul, loaial. Câștigând Ardealul dintr'o singură lovitură, el face în Bălgrad, în Alba-Iulia o intrare ca a triumfătorului Alexandru: «Și dedere în tămpene și în surle și în trâmbițe și în nacarale cu 1000 de pisconî, și atâta hramătă era și sunete, cătă nu să auză unulă cu alaltă, și luoa și mințile omului, nice pută înțelege nime nimică pre lume, — cum n'au fostă, de cându e lume, nici va fi până va fi lume, necăire timpinare ca acee» (1). Dar el s'a îngrijit ca acela care stătuse până atunci în acest Scaun de Domnie și pe care ai lui îl omoriseră să se împărtășească de toată cinstea unui «Craiu» răposat și unui viteaz fără noroc. Dacă Mihaiu fu văzut petrecându-l îngândurat până la mormânt, așa se întâmplase și cu Por Împărat rostogolit cu sabia de pe calul lui năzdrăvan. «Alexandru-î puse stema de aură în capulă lu Poră, și-lă puse în patulă de aură, și-lă învăli cu caftană de aură, și-lă duseră cu mare cinste cu toate oștile până la mormântă» (2). La Mirislău el n'ar fi fost învins dacă luptă cu toată inima, cu tot vechiul său avânt, dar gândul că are în față steagurile aceluia căruia-i făcuse jurământ, îl paraliză. După înfrângere, el n'a căutat de partea aceasta, a suzeranului său, o răsplătire. Dacă s'a hotărît să meargă, împreună cu o ceată de credincioși, la Viena, la Praga, el n'o făcea nici ca un om care se închină puterii, oricare ar fi ea, orice ar fi făcut, și o lingusește, pentru a-și răstoarce pe urmă, dacă se poate, nici ca un pocăit care vine să verse lacrimi la pragul cui are drept să-l pedepsească. Nu, el nu poate crede că Împăratul e vinovat pentru cele întâmplate, că dela dânsul a plecat, dacă nu porunca

(1) C. N., 76.

(2) *Ibid.*, 131.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

nedreaptă, măcar o lașă îngăduire față de făptaș. El vine numai să dea mărturia cea dreaptă, să aducă lumina cea adevărată, să lămurască. Restul va veni dela sine și nu poate veni decât într'un singur sens.

Când Basta întinde mâna spre împăcare, el o primește, cu o desăvârșită încredere. Nu-i poate trece prin minte că după biruința comună prietenul care i-a fost odată dușman și acuma-i e dator cu și mai multă iubire poate să-i gătească hotărîtoarea lovitură. Astfel de mișelii nu se află în «Alexandrie», nu fac parte din codul războiului fixat acolo. Catastrofa din 19 August 1601 nu înseamnă nimicirea unui viclean de unul mai viclean decât dânsul, ci jertfirea unui încrezător prin absoluta convingere că nu se poate călca juriunța dată de un viteaz altuia și întărită prin biruința amândurora.

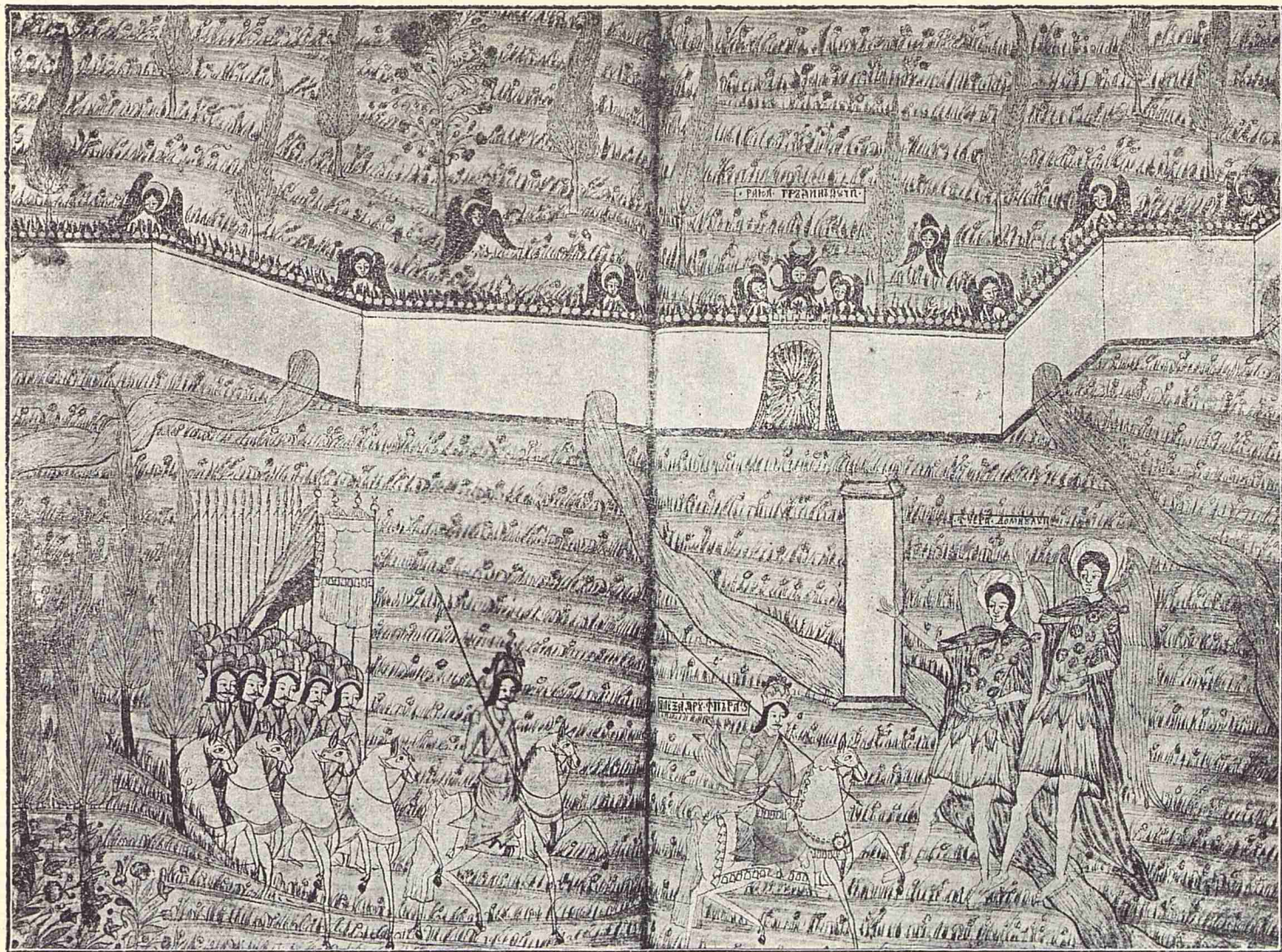
Soarta se îngrijise a-i pregăti și lui un sfârșit ca al lui Alexandru. Trădarea se strecoară către dânsul și-l răpune, mărindu-se caracterul sguduitor al tragediei prin felul năprasnic al loviturii.

Dar aici n'a plâns Ducipal, mângâiat pe frunte de stăpânul său murind. Dacă vedem pe Petru Rareș, îngrijindu-se din locuri depărtate de soarta murgului său mai mult decât a familiei pe care o lăsase în urmă, dacă acest Murg pe care scrisorile-l numesc ungurește «Peyloo» (1) e cunoscut astfel prin mărturii istorice contemporane, numele calului lui Mihaiu nu e pomenit nicăiri. Nu s'au împărțit țerile de pe patul de moarte al viteazului și căpitanii n'au plecat fețele lor aspre în ceasul pieirii lui ca să nu se vadă de lumea cealaltă lunecarea lacrimilor în brazdele lăsate de lupte. Ci unul care nu știă de cinstea în războaie predicată în vechea carte asiatică, a lăsat pe dușmanul mort în praful sângeros al ultimei sale lupte; capul mândru fu despărțit de trupul ce nu mai putea să-l apere și asupra căruia se așezară inscripții de batjocură. Scumpele rămășițe ale eroului fură sprijinite de hoitul unui cal crăpat. Iar spiritul uman și creștin al acestei lumi învățate îngădui un epitaf ca acela păstrat cu bucurie și deosebită prețuire de cronicile Ungurilor și ale Sașilor:

....scelerum lacus, ille Valachus:

....Terque cacabis et ibis...

(1) Hurmuzaki, XV, p. 394 și urm.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

IX.

Și izvoarele ne fac să vedem foarte bine acest caracter al Vieții lui Mihaiu. Avem unul românesc și două străine: de o potrivă contemporane.

Cel românesc e cronica Domniei lui, adică a isprăvilor lui, din punctul de vedere al fraților Buzești: Ptolomei, Seleuci, Antiohi ai noului Alexandru. Ei țin să se știe ce parte a avut în luptă sfatul și brațul lor. Ceeace n'ar fi gândit a o face un boier al lui Ștefan, ei o pretind dela scriitorul lor: să fie văzuți, să se știe soliile lor de cinste, lupta lor îndrăzneată, rana ce au primit dela dușman (1). Și, când, după pieirea lui Mihaiu, Stroe, unul din frați, se află înaintea oștirii tătărești, el provoacă romantic pe cel mai mare dintre dușmani și ucide în luptă de doi, în *combat singulier*, pe nepotul Hanului. A primit o rană de care va muri și pe piatra mormântului dela Stănești văduva, nebiruită în suflet cu toată durerea ei, ca a Roxanei, va face să se însemne câte le-a săvârșit acest om neînfricat, cum a căzut nimicind pe dușmanul ce-i stătea în față și cum, orice-ar fi fost, «nu fu pre voia câinilor de Tătari» (2).

Și dela alt cineva din cei rămași pe urma lui Mihaiu auzim un glas de tânguire care ne trimete la aceeaș poveste a vitejilor: e al maicei Voevodului, care, ca Olimpiada, întreabă, în durerea-i, pe nora cu care se întâlnește, «cum au petrecut» prin țeri străine. «Cum am pătit noi, maică, să nu pată nime de ruda noastră». «Dară Molitva Ta, maică, cum ai petrecut?» «Cu mult foc de moartea fiu-mieu și de jalea domniilor voastre» (3).

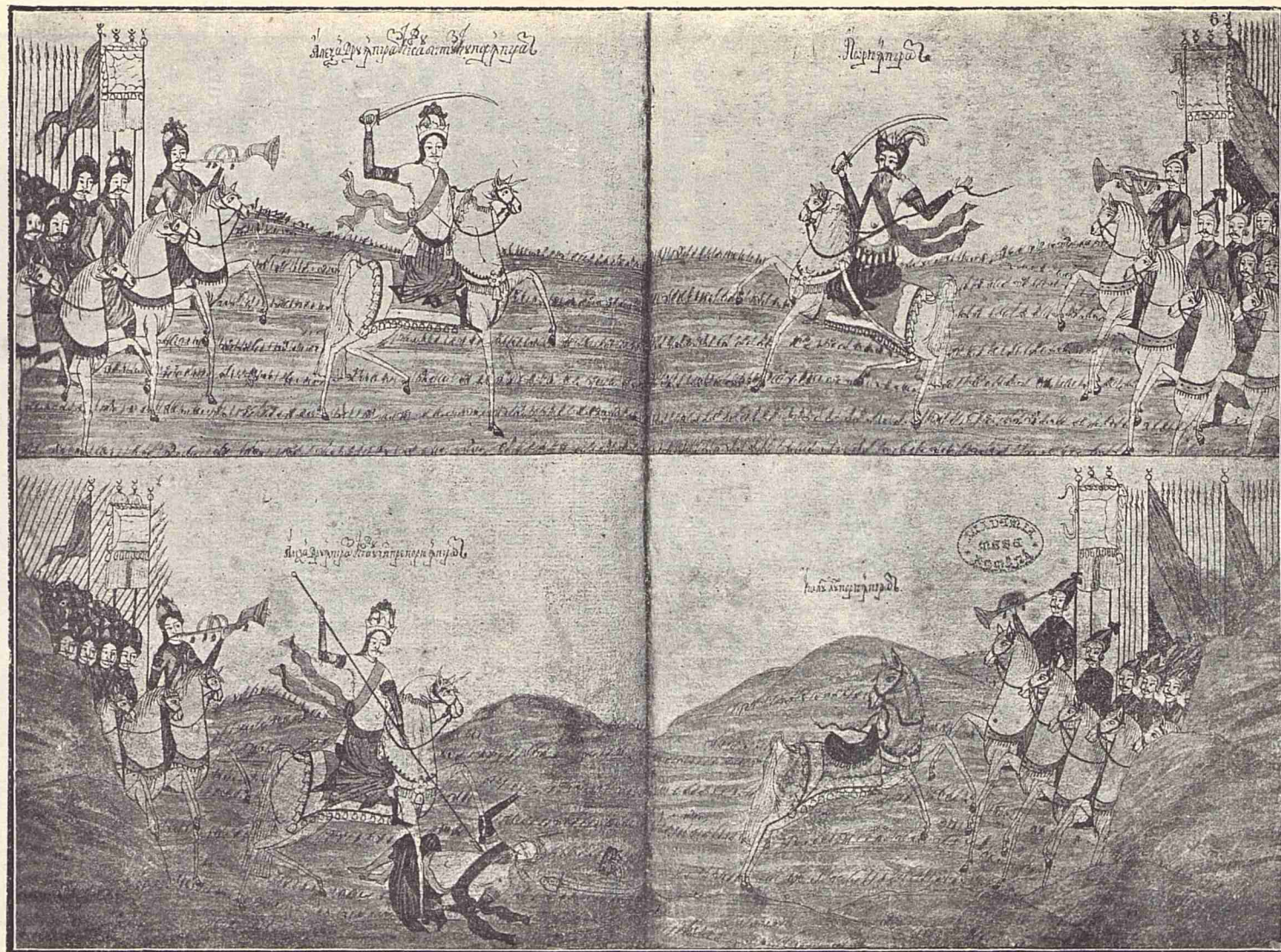
Știm că pe Mihaiu îl așteptau popoarele din Balcani ca pe un nou Alexandru, dela care nădăjduiau mântuirea creștinătății lor. Aceste sentimente ale unei societăți politice cu totul străbătută de cunoștința celor mai mari vitejii din lume se și exprimă în două poeme scrise de poeți greci contemporani, dintre cari cel dintâiu a fost și un ajutător la luptă al eroului.

Stavrinos Vistierul intitulează chiar scrierea sa: «Vitejiile lui Mihai Vodă», «Ἀνδραγαθείαις τοῦ Μιχαήλ Βοϊβόδα» «vitejiile lui,

(1) *Magazinul Istoric*, IV, p. 278.

(2) Iorga, *Inscripții*, I, p. 170.

(3) Papiu, *Tesaur*, I, p. 390; Onciul, în *Convorbiri Literare*, anul XXXV, p. 15 și urm.

moartea lui și răsplătirile (ἀποδοῖς) lui». Incepând cu prădăciunile turcești cari trebuiau pedepsite, cântărețul intră în expunerea celor dintâi ciocniri cu Turcii cari veniau să se răsbune. Trei sute de Greci, «palicari», *feciori*, Macedoneni de origine, se simt datori a înnoi sub comanda lui isprăvile înaintașilor, față de Tătarii pe cari-i întâmpină: «Până când să fim urîți de Români și batjocoriți de mari și mici: *Alexandru Impăratul* toată lumea cu Grecii a supus-o, pentrucă erau viteji, și noi să fim fricoși, să ne întoarcem îndărăt? Dacă suntem Macedoneni, *Machidoni*, să ne arătăm astăzi, azi să ne cinstim și neamul și țara!» (1).

Și fug Tătarii înaintea lor ca Turcii lui Dariu sau Indienii lui Por. Iar urmarea e, ca după biruința lui Alexandru, că se cheamă de pretutindeni neamurile la o nouă luptă: Șamlii (din Șam, Siria), Caramanlâii și toți *Gintizii* (*sic*), «beglerbegul Rumeliei, cu toți vitejii, cu gaziii (καζήδες) cei buni și cei lăudați». «Robul» ce s'a ridicat ca un «balaure sălbatec» trebuie pedepsit, strigă Impăratul. «A rupt nasul Hanului, care, de grozav ce e, o lume-l știe.» Un nou beglerbeg să fie așezat la noi spre a «face judecată» în locul Domnilor, cari nu vor mai fi (2).

La Călugăreni, e acelaș «balaure» care îneacă în tină prin loviturile lui pe cine-i stă în cale. Sinan însuș are o soartă mai rușinoasă, deși nu așa de grozavă, ca a vechiului Impărat indian. Asupra lui Hasan, «viteazul acela», asupra înaintașului său Mihnea, el «se întoarce cu spada în mână, ca fulgerul». Când Hasan o iea, înfiorat, la fugă, «Mihaiu îl goniă din urmă, furios. Vroiă să-l oprescă pentru a lupta în doi (ὡς μονομαχίῃσιν): dacă e și el vrednic, să se bată unul cu altul». Să alăturăm această splendidă icoană vitejească de regala liniște a lui Ștefan supraveghind lupta pe care a orânduit-o, căci, spune o scrisoare contemporană (3), de a pieri el, pierе puțința izbândeii și sufletul oștirii. Ștefan așteaptă o biruință căzută din ceruri, care i-a dat acea mare minte iscoditoare; Mihaiu o caută, o cere cu sabia și din fundul iadurilor. Figurile lor deosebite corespund, nu numai temperamentelor deosebite ce au putut să aibă, ci spiritului a două epoce.

Urmează încercarea de a se cumpără boierii, ca incidentele de trădare din Alexandria; străinul, Ungurul comandant de Unguri, Albert Király, se învoește a face lucrul.

(1) Ediția Papiu, în *Tesaur*, I, p. 290.

(2) *Ibid.*, pp. 291—2.

(3) *Acte și fragmente*, III, pp. 92—5.

Acuma vin însă Moldovenii, «toți feciori vrednici, cari pot la luptă să se poarte ca lei». Încăierările dela Giurgiu sunt pagini de legendă epică. «Și ce să facă oile în mijlocul lupilor? Câmpul se înroșise de atâta sânge, și trupurile zac, goale». Și aici, *împotriva adevărului istoric*, Mihaiu trebuie să apară deosebi de ostași, îndeplinind el însuși datoria vitejiei sale. «Și Mihaiu, cu sabia în mână, năvăli în mijlocul lor, ca fulgerul; cu sabia-i loviă și cu paloșul, și a făcut între ei mare pedeapsă. Acolo să fi auzit ucideri și strigăte mari, cum cădeau în Dunăre și țipau Allah, Allah» (2). Sinan moare de durere, în cale încă, spre Țarigradul umilit.

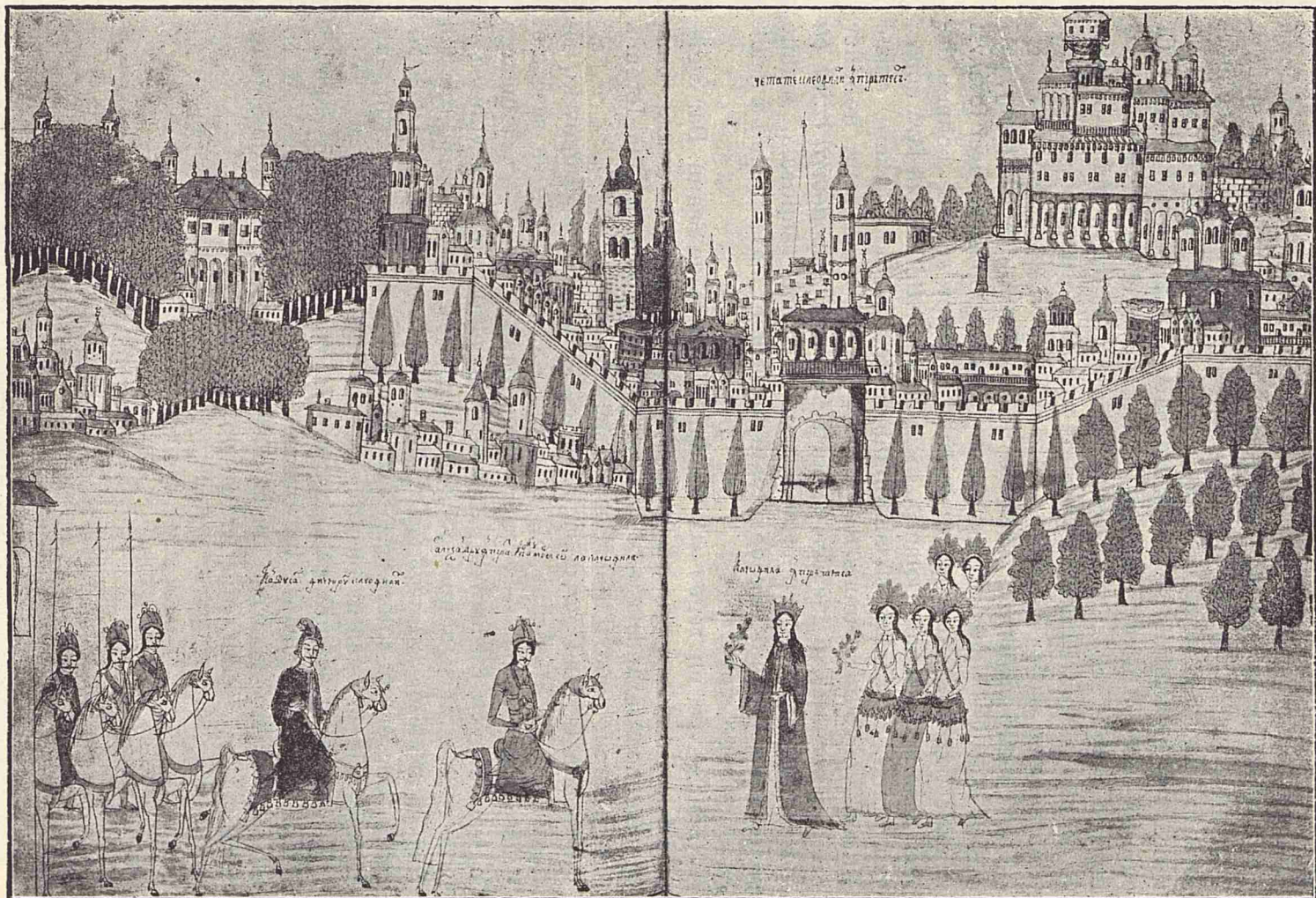
Mihaiu «șade în Scaun», ca «un nou Achile», ca Alexandru în Babilon. Un nou «viteaz» îi e opus însă, fără zăbavă, de «Împăratul» ars de patima răsbunării, Hafiz-Pașa. Dar Serdarul nu se oprește din fugă, cu cei doi fii, decât la Târnova. «Sârbii și Bulgarii erau cu Mihaiu, și-l așteptau cu bucurie să-l întâmpine, când ar trece la ei, și să i se închine» (3). «Ca fulgerul cel mare», Mihaiu arde Nicopolul, Vidinul. *Tot el* și *numai el*, abia pomenindu-se căpitanii, ca «Voevozii» din Alexandria.

Ca scenele mari în cari Alexandru primește darurile se desfășură aceea dela Târgoviște în care solul lui Ibrahim-Pașa i se înfățișează cu «sabia toată de aur, ce strălucia ca soarele de pietrele cele de mult preț ce-i făceau frumuseța, surguciul tot de aur, frumos lucrat, din diamante și rubine împodobit, trei cai frumoși, cu frâie aurite, douăzeci de caftane, toate țesute cu fir de aur». Sunt și aici «uspătări» ale trimesilor și împărătești răsplătiri pentru ei. Ca un «rege» (ῥήγας), eroul se odihnește de victorie.

Lupta nouă cu cardinalul Andreiu așteaptă. E pe acelaș plan cu celelalte, nefiind vorba de vreo importanță politică, ci numai de probele vitejiei. Andreiu «e prins de jale». Intreabă pe năvălitor de scopul năvălirii sale. «Vreau să vă ieau țara, și, ori să pier creștin, ori să stau eu Craiu, și, de poate, să iasă la luptă Craiul vostru, să iasă acum în grabă, o clipă să nu zăbovească». «Mai bine să pierim azi cu cinste decât să ne poruncească Românii în moșia (μρομπή) noastră», e răspunsul, identic cu acelea din Alexandria, al lui Andreiu. Și la Șelimber, toată opera e a lui, a «tânărului vi-

(2) P. 298.

(3) P. 300. Legrand pomeneste (*Bibliothèque grecque vulgaire*), II, pp. LXXXII-III, în care dă poemul lui Palamid, ce va fi analizat în acest memoriu, mai departe) că un cântec despre Mihaiu se cântă, la Rusciuc, încă în 1875. El citează și începutul: Μυχάλμπέης ξεκίνησε, πάει νὰ πολεμήσῃ.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

teaz» (νέος ἀνδραπομέυος) — Mihaiu se apropie de 40 de ani —, a lui «Mihaiu cel minunat și vestit». Trei cruci de aur înainte, și după ele Doamna însăși (ῆ γυναίκα του). Românii lovesc «ca lupii la stână». «Se înnegri cerul și se făcù întunerec de Ungurii cei mulți ce meraseră în Iad... S'a turburat soarele și s'a umbrit ziua, și praful se ridică sus în văzduh; se înroși tot pământul de multul sânge... Ci cum să arăt pe noul Belisariu, care intră în ei ca un leu, cumpănind în mâna-i sabia cea mare, și loviă pe câți întâmpină pe o parte și pe alta .. Mult sânge s'a vărsat în ziua aceea, de sabia lui Mihaiu, până se făcù sară» (1).

După legile cavaleriei orientale, ucigașii lui Andreiu Báthory, cari cereau «boierie» dela Mihaiu, sunt spânzurați, puși în furci (στέλνεται τοὺς φουρκίσει). Ingroparea fostului principe se face «cum e datina a se înmormânta Domnii», încă din zilele lui Por cel fără noroc, «cu preoți, cu cântări și cu lumini multe, făcându-i mare cinste Mihaiu Voevodul; frumos i-a purtat grija, ca unui Craiu; nobililor lui le-a poruncit să meargă în jurul lui, și-i împodobiră calul cu toate armele, și oștile mergeau toate în bună rânduială, înainte și în urmă, precum se cădea, toate cu armele: mare cinste i-a făcut, ca unui rege cinstit».

Și iarăși «ca un rege» stă Mihaiu în cetatea de Scaun. Dar Sigismund are o datorie de răsbunare. Viteazul crede că e mai bine, cum spune Alexandria, să-i iea înaintea dușmanului său. Ieremia fuge; Marcu, nepotul lui Mihaiu, ține Scaunul.

Dar iată la rând, ca dușman, «Canțilerul» polon, Zamoyski, ridicându-se din Răsăritul lui. Ungurii la această veste se răscoală. Mihaiu s'ar fi gândit — el care visă coroana Poloniei — «să meargă în Nemția», ca dușman (2). E învins «pentru că n'avea voie să se bată cu Nemții și anume de aceea pentru că, după spusa lui, nu voia să trădeze» (νὰ προδοίση) (3). O luptă mare aceasta dela Mirislău, dar ea nu interesează: viteazul nu poate străluci din toate armele sale în avântul biruitor asupra dușmanului.

La Viena el se jură că a fost credincios, în faptă și în cuget. Și Rudolf chiamă pedeapsa lui Dumnezeu asupra celor cari l-au înșelat cu privire la acest «prieten și credincios și rudă de aproape prea-iubită». «Cânii» din Ardeal vor fi pedepsiți.

(1) Pp. 306—7.

(2) P. 311.

(3) *Ibid.*

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

Alți «vulturi», alți «lei» pornesc spre o pradă sigură. Unguri, Turci n'au unde să se ascundă, «căci cetate nu-l ține, munte nu-l împiedecă». «Sângele mi-l vărs pentru creștinătate», sunt cuvintele eroului care pleacă. Lui Sigismund îi trimete somație: «dacă are putere și-l ține inima, să vie să ne luptăm, să-și arate vitejia; iar, dacă nu e vrednic a se lupta, locul e al Chesarului, și spune-i să-l lase, să plece cât mai iute și să fugă dinaintea mea ca să nu pată primejdie de mâinile mele».

Iată o nouă biruință *în stil*. «Și atunci acel nebiruit, tânărul viteaz, Mihaiu cel minunat și vestit, se sui pe calul său, ca un vrednic fecior, și prinse în mâna lui o sulită lungă. Ca un bălaur când e postit și flămând, așa intră în dușmani, cu sălbătăcie mare» fiind oștilor o ultimă cuvântare. «El însuș intră în ei, în mijlocul taberei lor, și lovește pe câți află, nimeni nu-i scapă» (1). Acum aveă de gând «să iea toată Dobrogea (Τόπριτσα) și toată Serbia și în Adrianopol să facă Domnie» (2). Deocamdată însă eră în «livada Turdei».

Cum Alexandru, sătul de măcel, se gândia la Ruxanda și la Olimpiada, Mihaiu se gândește în acea țară la Stanca și la fiul Pătrașcu, închiși în Făgăraș. Acolo trimete pe unul din generali, Gheorghe Raț, iar el se gătia de Alba-Iulia (3). «Pune șeaua pe cal, orânduiește-l acuma, căci vreau să merg la Alba-Iulia să fac rândueală, în palat acolo».

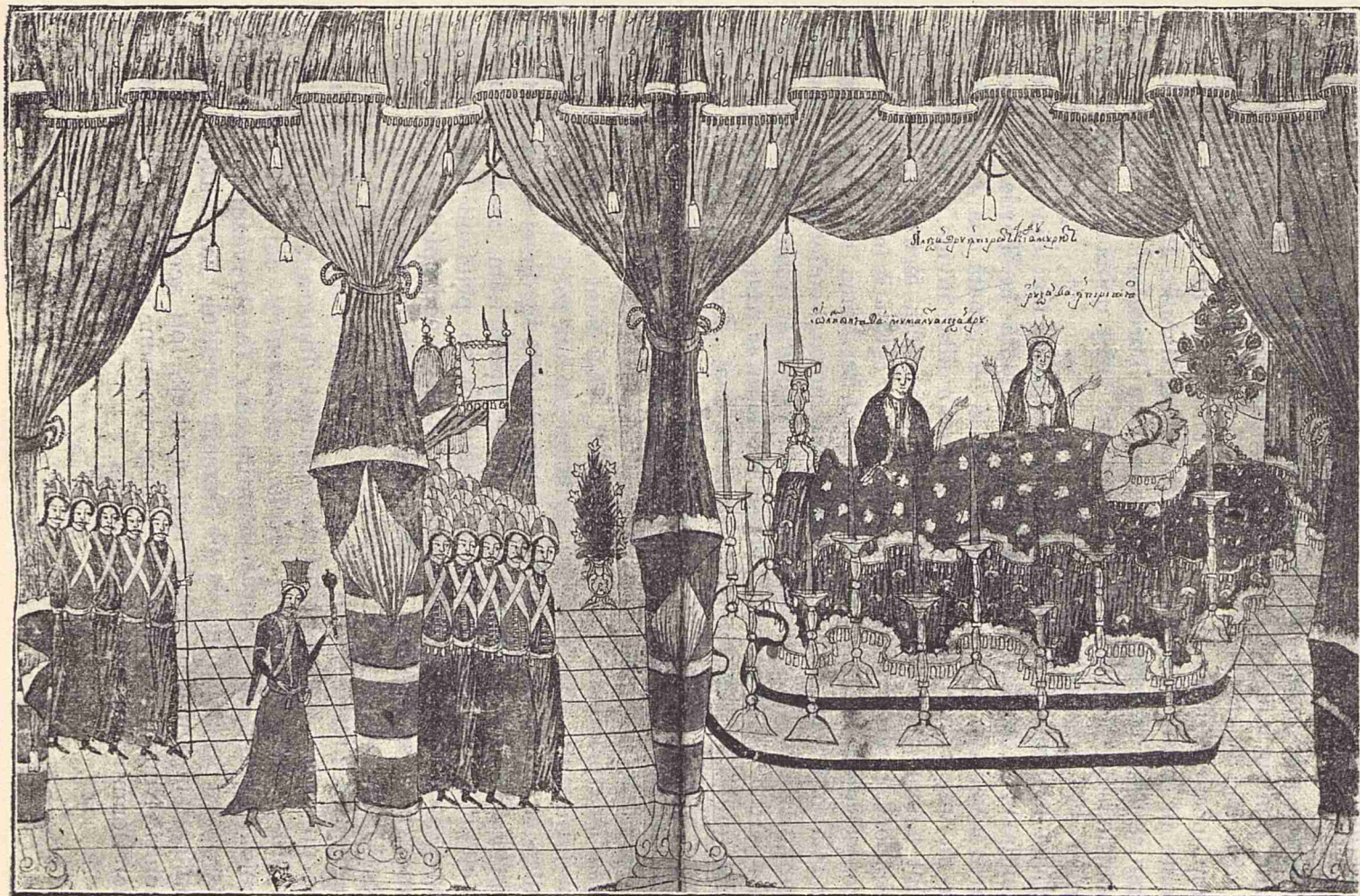
Ucigașii sunt primiți cu tradiționalele cuvinte de salutare: «Bine ați venit, viteji feciori». Și, când viteazul cade de lovitura lor furișă, comparația din Alexandria — pe care o va împrumută și cronica noastră — se impune: «ca un copaciu a căzut frumosul lui trup».

Și iată finalul de plângere al poveștii lui Alexandru: «O soare, înfioară-te, plângi și lăcrămează, lună, viteji, plângeți de răul ce s'au făcut, de marea nedreptate și vânzare față de acest om bun care n'aveă vreo vină, față de acest tânăr frumos ce eră vestit, în Apus și în Răsărit faimos eră. O cer și soare, înfiorați-vă de nedreptate, și voi, munți, plângeți, și strigați, fiarelor, pentrucă azi stâlpul creștinilor a căzut... Și trebue să-l jălească stâncile și lemnenele și boieri și săraci și toate foile pădurii, râurile din ochii lor să verse lacrimi, căci vitejii nu mai au cinste... Alt Mihaiu ca el nu se va mai coborî pe pământ...».

(1) P. 316.

(2) P. 317.

(3) P. 318.

Din *Alexandria* scrisă la Iași în 1790 (ms. 698).

Și mai departe, uneori în aceiași termeni: «O moarte nesățioasă, cum nu te-ai întristat față de așa un viteaz și nu ți-a fost frică?». «Măgarii mincinoși», «câinii spurcați» cari sunt Ungurii, aceia răs-pund pentru faptă, și răscoale sângeroase i-au și pedepsit.

«Și oare ce s'a făcut Vodă Mihaiu? De nicăiri nu s'a auzit de un timp încoace! Oare unde s'a dus, unde este de nu s'a mai ivit? Poate în Țara Tătărească și se bate cu Hanul... Poate în Moldova, singur, fără oamenii lui... Poate în Țara Turcească a trecut și calcă locurile? Să vie cu oștile lui, pe Turci să-i ucidă și neamul creș-tinilor să-l mântue?

Nici la Han nu s'a dus, nici în Moldova, nici dincolo la Turci, nici la el în țară. Ci ca un balaur se luptă la Turda în livadă, care a venit și l-a prins și-l târăște la Iad. Toată noaptea s'a luptat ca un viteaz și dimineața Duminecă s'a aflat învins. Un singur cu-vânt a spus, cu inima sfâșiata: Unde sânteți, feciorii mei, și voi, vitejilor? Luați dragile voastre săbii și grăbiți în arme, să mă scoateți de aici, prieteni credincioși! Căci inima mi s'a rupt și mi s'a tăiat puterea, și a tremurat trupul meu și sufletul meu s'a spăi-mântat. Și voi o știți bine că eram viteaz și acum fără luptă mă aflu jertfit, eu de care se temeau Răsăritul și Apusul, și acum nu s'a aflat unul să-mi ajute. De așa fi știut mai dinainte, să fiu gătit, acum n'aș fi la pământ, pe nedreptul ucis...

De aceea, vă rog, să știți dela mine: ce Craiu va fi pe urmă după mine, pe domnii din Ardeal niciodată să nu-i crează, dacă vrea fără primejdie țara a-și stăpâni; căci sunt trădători și nu-și țin jurământul. Nu stau la vorba lor ce au rostit-o; când vorbesc dulce și te înalță mai mult, atunci păzește-te de ei să nu te răs-toarne. Așa m'au lingușit și pe mine, și eu i-am crezut, și acum m'au ucis cu purtările lor. De ascultam pe prietenii mei cei cre-dincioși, acum n'aș fi la pământ, ucis pe nedreptul. Drept spun, draga mea sabie, te-aș fi hrănit eu cu sângele acestor mai ticăloși decât toți.

Înainte morții vitejia n'are nici o trecere; de viteji moartea de loc nu vrea să știe. Și nu vă mândriți, Impărați, regi viteji, căci în Iad se află toți închiși. *Acolo e Alexandru*, cel cu faimă mare, acolo și Velisarie, aruncat în întunecime, acolo văzui pe Solomon, care aveă înțelepciune, și pe Samson vestitul, care aveă vitejie; toți câți în lume au venit, regi și viteji, toți acolo se află, în Iad închiși. Nimeni n'a moștenit lumea cea mincinoasă: nici Impărați, nici Domni n'au trăit fără caznă».

Acestea ni le-a vestit toate Mihaiu, când l-au dat morții cu ură mare. A lăsat nume frumos în lumea întreagă, să audă și să-l laude ai lumii viteji. Moartea i-a fost prin trădare, dar sufletul se bucură în cea de sus Impărăție, căci mult s'a luptat pentru creștinătate!»

Mai scurt e dascălul dela Ostrog, în Polonia, Gheorghe Palamed Cretanul (1). Dar spiritul e același: «fapte, vitejii și rășboaie ale aceluia care a fost», spune titlul însuși, «Domn al Ungro-Vlahiei, Ardealului, Moldovei, până în ziua sfârșitului său».

Dela început el spune că viteazul său, al nostru, poate sta alături cu oricare: Hector, Ahile și acel «Alexandru, ale cărui vitejii pot fi asemănați cu ale lui Mihaiu, căci, de lipsă trădarea, ar fi nimicit și ar fi cufundat puterea Turcului toată» (2).

Invocația e aceea din Iliadă, care dă tonul întregii lucrări, nu fabuloasă, ci epică. Atena e rugată să ajute povestirea isprăvilor aceluia care a hrănit Iadul cu atâtea trupuri de dușmani. De mila creștinilor a pornit luptă, deși se pomenesc aici și alianțele. Mihaiu vorbește ostașilor, dar aici *vitejia* e înlocuită ca motiv unic al acțiunilor prin iubirea de patrie, care trebuie «liberată», și prin amintirea gloriilor antichității. Se dau aici date, dar se evită scenele rășboinice personale, deși isprava celor 300 de Greci nu e uitată. Pretutindeni se încearcă a se da fapte precise, exacte. Mihaiu apare numai pentru a face — și la Călugăreni — nouă apeluri înflăcărâte la iubirea de țară, la datoria față de creștinătate și de ortodoxie. Nu-l mai vedem pândind pe dușman pentru a da marea sa lovitură personală, care, aceea, va hotări; *vitejia* lui individuală, încunjurată de aureola celei mai vechi și mai mari legende a lumii, lipsește. E aici o armată care se luptă, sunt «Români» cari câștigă biruințele; nu e un erou care pornește tot, săvârșește tot și în jurul căruia toate se grupează. E eposul grec fără viteji, așa cum îl poate înțelege odrasla de negustori ajuns dascăl de școală fără a fi văzut măcar de departe luptele pe cari după povestiri orale, — căci pe Stavrinos, deși scrie cu câțiva ani în urma lui, — de sigur nu l-a cunoscut.

Ceeace nu înseamnă că această a doua lucrare nu e interesantă, deși nu este pentru scopurile noastre. Ardealul, în temnița bistrițeană a căruia geme Stavrinos privind la stele și însemnându-și

(1) Legrand, *Bibl. grecque vulgaire*, II, p. 180.

amintirile ce-i răsar în minte, ca dănsule pe cer, Ardealul acesta e pentru Palamid prilejul unei descrieri care merită să fie reprodusă aici:

«Mihaiu n'avea nevoie de Turci ori de Moldova,
Ca de Ardeal, de Domnul acesta, cardinalul:
Puterea Munteniei o face tot Ardealul,
Căci au munți la olaltă o parte ca și alta,
Și orice 'mpiedecare Mihaiu ar fi simțit,
Trecea ușor aice și se păstră prea lesne.
Căci țara-i mărginită cu munți fără de număr
Și prea înalți, de este jur împrejur închisă:
Nu afli-un drum ori două, ca peste ea să treci
Și, iarăș, când călare ori ca pedestru mergi,
Când intri și prăpăstii (γρεμνός) tu cercetezi și cauți,
Te prinde toată frica, te 'ntuneci, simți cutremur,
Și se acopăr (θαμπόνοσιν) ochii și capul ți se 'nvârte.
Aici strintori se află în care zece mii
De oameni pot să steie cu săptămâni, cu anii,
Și sunt și alte locuri destule, unde pot
Ostași ca la trei sute să se împotrivescă
La Turcii toți și încă să fie toți întregi,
Și nelăsând să treacă Turcimea țara lor;
Iar, dacă se desparte Ardealul însuș, n'are
Putere să se ție Muntenia 'mpotrivă» (1).

De altminteri, cu mai multă insistență decât la Stavrinós trecerea munților e înfățișată ca îndeplinindu-se prin stratagema lui Mihaiu, care ar fi cerut să meargă la Împăratul, cu ai săi, ca fugăr. E curios cum actul de vitejie dela Călugăreni e mutat însă la Șelimber, unde, soarta luptei clătinându-se, Mihaiu apare, «viteaz, împlătoșat în fier, cu spada în mână», «trimetând în Iad cu însăș mâna lui peste douăzeci de dușmani», dând astfel curaj oștenilor săi și ajungând deci «Domnul Ardealului», Ἀθένης, Τρανσολάνας (2). Nu lipsește plângerea lui Mihaiu asupra soartei lui Andreiu și îngroparea lui «cu cinste mare» (3).

Mihaiu se înfățișează apoi ca adversar al Împăratului, care, cu daruri multe, îl poartă să se întoarcă acasă:

(1) Pp. 202—3.

(2) P. 206.

(3) P. 207.

...Ardealul

Eu l-am luat cu spada și cu vărsări de sânge,
Mi-am pus în joc și capul și cinstea mea întreagă... (1).

Vrea însă vasalitatea față de șeful creștinătății. Ardealul, spune dascălul dela Ostrog, ajunge ca mărul fabulos al zeitelor pe cari le știe și le pomeneste (2).

La Mirislău, explicația înfrângerii e în massiva rezistență a ostașilor lui Basta, cari stau «ca fierul» și în nerăbdarea care a făcut pe Mihaiu să nu aștepte și oștile din Moldova (3). În Luptele lui Mihaiu cu Zamoyski, poetul nu se poate opri să nu critice dihonnia creștinilor, cari ar fi trebuit să se unească pentru a răpune pe Turci. «Invidia» contra lui Mihaiu e mai puternică decât orice simț de solidaritate. Astfel e distrus acest

....fiu bine-credincios al ortodoxiei

Răsăritene și stălp al cucerniciei (4).

La Viena Mihaiu ar fi căpătat Ardealul și voia de a întrebuița și oștile Ungariei (5). Popularitatea lui Mihaiu, care trimete pe seama lui steagurile cucerite la Goroslău, pregătește omorul. Dacă Voevodul vrea să meargă la Făgăraș, e că-l chiamă acolo trupele sale, trimese înainte pentru a-i liberă familia și cari nu pot face nimic fără dânsul (6). El ar fi cerut ajutor lui Basta, ca semn de unitate în acțiunea lor, și sub forma acestui ajutor îi vin ucigașii. Cel merit morții visează că un vânt sălbatec i-a răsturnat cortul. Batjocurirea trupului e cunoscută cântărețului. Plângerea pentru pieirea eroului e în stil păgân, clasic.

X.

Acest Grec din Creta, așezat în Polonia, eră un om al Renașterii. Idei nouă, sau reînnoite, formează concepția lui despre rostul luptelor și stăpânirilor, despre chemarea pe pământ a omului care se simte în stare a îndeplini ceva. În sufletul lui se îndeplinise acea schimbare ce se va săvârși mai târziu numai în sufletele cărturarilor români.

(1) P. 209.

(2) P. 210.

(3) P. 215.

(4) P. 217.

(5) P. 221.

(6) Pp. 223—4.

Deocamdată societatea noastră trăia tot în zodia vitejiilor. Vitejii se fac de frații Buzești, cum am mai spus, se fac de Radu Șerban, râvnitor emul al lui Mihaiu, contra acelorași dușmani—Tătari, Turci, Unguri din Ardeal — și prin aceleași locuri, adesea. Pentru vitejie se luptă tânărul fiu al lui Ieremia Vodă, Constantin, care, învins, pierde împreună cu Tătarul ce-l furase și-l mână cu sine, în valurile Nistrului. Ca tineri viteji apar frații săi Alexandrel și Bogdan în lupta pentru Moldova. Un bătrân viteaz îi birue, acel Ștefan Tomșa al II-lea, care, în setea lui după aventuri, ajunsese și pe teatrul de luptă din Pirenei, între Francezii viteazului Henric al IV-lea și Spanioli. În aceste lupte află întrebuințare Raț, Mârzea, vitejii lui Mihaiu, epigoni dezorientați, dar neobosiți, ai isprăvilor sale. Și ce e alta Mateiu Basarab decât încă unul din ostașii de pe vremuri dela Călugăreni și de pe plaiurile Ardealului, bucuros mai mult decât de orice să stea în fruntea alor săi într'un mândru și primejdios asalt?

Acest spirit predomină. Din cel vechiu, religios și moralizant, rămâne atâta cât trebuie pentru a se copia admirabilele învățături ale lui Archirie către Anadam, a căror traducere românească arată cu siguranță, prin forme și cuvinte ca *ome, domne, ado, vom să facem, hamure, jocure, vältur, rumse*, «te voi *sparge* denă țara ta,» *ni* («ni acum boiari, pre cine vom să trimitem să isprăvească această slujbă») o traducere contemporană cu a Alexandriei ori alte lucrări de acelaș fel, sau pentru a se răspândi Fabulele sau «Pildele lui Isopă cu toate jiganiile» (1). Dacă «Învățăturile» lui Neagoe au căpătat o nouă formă românească, aceasta se datorește îndemnului lui Mateiu Voevod însuș, care avea și el de crescut în bune tradiții creștine și în mândre tradiții împărătești pe acel fecioraș Mateiu care se înfățișează în picturile murale între tată și Doamna Elina și a cărui pomenire o păstrează piatra de proporții mărunte care arată și azi în Biserica Domnească dela Târgoviște locul unde i s'a așezat spre odihnă trupul tânăr. Traducătorul poate fi chiar cumnatul domnesc, fratele Elinei, Udriște Năsturel, care luă, îndată

(1) Ambele în ms. 7225 al Academiei Române.

(2) Ed. Vasiliu Năsturel, București. În cea dintâi jumătate a veacului al XVIII-lea se făcu apoi, întâmplător, pentru trecerea de vreme, o nouă traducere românească după o broșură italiană, de prizonierul de Stat Vlad Boțulescul de Mălăiești; ms. slav 56 al Bibliotecii Imperiale din Viena. Cf. Gaster, *Crestomatia*, II, p. 76 și urm. și I. Bogdan, în aceste «Anale», XI, pp. 27—8.

după apariție, ediția rusească, din mănăstirea Cutein, a lui «Varlaam și Ioasaf» pentru a da o formă românească deplină (2).

Precum se perpetuase astfel în epoca eroică literatura religioasă-morală, care interesă direct și exclusiv pe călugări — cetitori pasionați și ai altor cărți, cari n'avură o răspândire generală, ca *Albinușa*, cu sfaturi de a se feri de orice femeie, mai periculoasă pentru sănătatea morală decât un «cal crăpat» pentru cea fizică, astfel literatura vitejească se perpetuă și ea mai mult ca roman de aventuri, în noua eră pe care o anunță clasicismul dăscălesc al lui Palamede din Ostrog. Se caută acum cunoștința luată din vechi cărți vestite, idei superioare dominând lumea faptelor, se urmărește explicarea lucrurilor înfățișate; îndoeala critică atinge nemiloasă și faptele cele mai strălucitoare. Acest spirit se capătă de Grigore Ureche, de Miron Costin la Bar, de Constantin Cantacuzino și de alții la Veneția și la Padova, de cei mai mulți în greutatea bizantină, insulară, asiatică, influențată de scrierile conaționalilor latini-zanți. Toată viața noastră publică se inspiră de un sentiment de liniștită și chibzuită maiestate, aureolată de cultură și artă, până ce o figură tipică prinde aceste nouă caractere: a lui Constantin Brâncoveanu. După el va fi în concepțiile dominante pedantismul unui Nicolae Costin, verbalismul sec al lui Ienăchiță Văcărescu, în viața publică pompă și meschinărie: tot secolul al XVIII-lea, înviorat doar și la noi de filantropia oficială a prințului-filozof, Constantin Mavrocordat.

Intorcându-ne la fabuloasa epopeie asiatică, la proslăvirea entuziastă a vitejilor, ea ajunge a fi desprețuită de toți reprezentanții umanismului critic, cari vreau să desbare lumea de dânsa (1). Dar nu izbutesc. În lumea boierinașilor doritori de a ceti măcar ce nu pot să isprăvească decât pribegii cari-și lasă țara pentru a lupta sub «viteji» străini: Sobieski, Carol al XII-lea, Petru cel Mare, a slujitorilor militari, dintre cari unul, Constantin Cantemir, care nu gâciă că va fi Domn, numiă Antioh pe fiul său mai mare, a diecilor și logofeților dela boierii cei mari și dela dregătorii, în lumea negustorilor, meșterilor, a femeilor ce începeau a ști carte, iubirea pentru cea mai distractivă, mai îmbătătoare pentru închipuire din toate poveștile urmează.

Câteva manuscrite strânse la Academia Română ne ajută a vedea în sufletele lor.

(1) V. Cartoian, *I. c.*

În Țara-Românească manuscriptele sunt cele mai numeroase. Aș putea afirma cu siguranță că cele mai multe sunt după tiparul pierdut din vremea lui Brâncoveanu, fiindcă nici unul nu e anterior părții a doua din această Domnie. Exemplarele Alexandriei au fost distruse, poate după sfaturile lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, care aruncă toate anatemele asupra acestei falsificații (1), ori s'au uzat prin prea multă cetire. Copiștii sunt dascăli, vătăfi de școli, logofeți cari lucrează pentru «năstavnici de mănăstiri» (2), preoți (3), copii de casă (4), logofeți de zărafie (5). Unul are frumoase miniaturi (6). Cartea se vinde și cu trei-patru lei, ba chiar se puneă zălog pentru plata văcăritului.

O Alexandrie moldovenească arată a fi copiată «de pe o Lexandrie veche ce au fostu în turnul cel mare dela mănăstire Putna» (7), de unde vine și manuscriptul copiat de unul Gheorghe (8). O alta, scrisă în târgușorul Fălciiu pe Prut, trece dela căpitanul Panait, de acolo, la croitorul Constantin (9). O a treia, unită cu «Istoria Troadei», are de copist pe un boierinaș Costantin Chirice, care știe și slavonește. Cea mai interesantă, bogată și ea în splen-

(1) Cetitorul, la 1825, al m-sului 698 al Academiei are această rezervă: «De voru fi adevărați toate câți să cuprindă cu adevăratu, că este de minunat, însă, oricum, totu au fostu cevașu».

(2) «Precum dorește cerbulu la izvoarele apelor, așa au doritu sufletulu mieu să ajungă la sfârșitul acestui gromovnicu (urmează după Alexandrie), și l-amu scrisu eu, robulu lui Dumnezeu Reațe (și cu litere latine), multu păcătosu, și l-amu scrisu logofătulu Staicului sin Vasilie ieromonahu, cându au fostu nastavnicu la mănăstirea Ani-noasa, în zilele lui Ioan-Vodă, și s'au sfârșitu în luna lui Iulie în 3 dni lt. 7225». — Aiurea (fol. 205, 205 Vo): «Acastă carte este du[m]n[eal]u popa denu București și o'u [pus] zălogu pentru văcăritu, ca să eș (*sic*) de bani. Cercaiu condeilul, etc. Popa Barbulu otu Șarbanu-Vodă». — Ms. 438 e scris, după copia unui diac dela Banul cel Mare, la 1716—7, de alt diac din aceeaș casă.

(3) Ms. 575, copiat la 1780 de preotul și dascălul dela Colțea din București, Ștefan, elev al lui Ioan dascălul. Are și versuri originale și «Poricologul» bizantin sau Povestea gutuii. Se înfățișează de preot biserica așa cum eră pe vremea lui.

(4) Ms. 1629, scris, foarte urit, de Ioniță copilul, care cuprinde și versurile despre pieirea lui Constantin Vodă Brâncoveanu și a boierilor moldoveni Bogdan și Guza. V. și ms. 3464 (sfârșitul veacului al XVIII-lea, cu mențiune din 1801).

(5) Ms. 270 e copiat de Ioniță Giurescu, logofăt din zărafia județului Prahova, pentru Păun Săulescu biv Păharnic.

(6) Ms. 3521 (sfârșitul secolului al XVIII-lea).

(7) Ms. 3512.

(8) Ms. 1296.

(9) Ms. 3374.

dide ilustrații, începe cu stema Rusiei și a Moldovei, fiind scrisă, în 1790, de Năstase Negrul, care dă în frontispiciul său și vederea Iașului în zilele sale (1).

Iar din Ardeal avem copia, dela 1789, a lui «Gheorghia Popovici Cucuianu, lăcuior în Păușe» (2). Un Teodor Popovici, din aceeaș epocă sârbească și știutor el însuș de slavonește, dă pe a doua (3). Poate de aceeaș proveniență să fie și un al treilea manuscris, ale cărui litere imită tiparul (4).

Cărțile intraseră pe la 1700 în mâinile *oamenilor mici*, cari le cetiau cu patimă, le păstrau cu îngrijire, le iubiau fără păreche. Să mai adăugim la sfârșit o dovadă, după o tipăritură din ale cărui însemnări din partea deosebiților proprietari tragem și știri nouă privitoare la istoria noastră politică.

E vorba de un volumaș, admirabil legat, cu icoana Maicei Domnului în față, care cuprinde *Floarea Darurilor* și *Învățăături creștinești*, două tipărituri ale Brâncoveanului. Cel dintâiu proprietar a fost un negustor din București, mărgelar, Petrea, — originar, se pare, din Provata-Oveș («Ozeci») —, care «îmbracă 300 de taleri pe marfă» și «merge la Țarigrad ca să vândă marfa aceea, să ă altă felă de marfă», «întrând la Brăila» într'o corabie care se *sparge*, după o lungă rătăcire, pe Marea Neagră, și care se adăposteste apoi «la Săraiul muntenesc». El aveă cu sine cartea, cumpărată, cum spune o notiță a lui, fără a arată dela cine, în Maiu 1692.

Lipsit de bani după naufragiul său, el vinde cartea, în Fevruarie 1706, pentru doi taleri, lui Soare copil de casă la capuchehaiaua Țerii-Românești, Sterie Vel Căpitanul de Cerneți. Soare duce cartea cu sine, căptușind-o cu tipărituri turcești foarte rare, la Babadag, la serascherul Iusuf-Pașa, pe lângă care fusese numit capuchehaie acelaș căpitan stăpân al său și, în Decemvrie 1706, face o însemnare pe dânsa și colegul său dela reprezentanța Moldovei, «Statie

(1) Ms. 698. În Muzeul din Sibiu se află și o xilografie din veacul al XVII-lea cuprinzând una din aceste scene; Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București 1906, p. 60.

Un cetitor dela 1824, Ștefan Feștilă, serie: «Să să știe că amă cetit și eă într'aciastă istorii, adică Alixândrie, și foarte mi-au plăcut, căci esti foarti frumoasă și bine zugrăvită».

(2) Are și «Viața lui Nicolae», «Întrebarea înțeleptului cu lumea» și altă formă a lui Arghir.

(3) Ms. 1723: «Нисаха cito Ялужандріо Theodor Popovici».

(4) Ms. 1303.

diaculă otă selo Huș, ce amă fostă cu Iamandii, capichehaioa moldovschii», — om cunoscut acesta, care a fost apoi și la Hotin (1). Soare ajunge în urmă ceauș, ofițer.

Petre el însuș își însemnase câte ceva: boala la Târgoviște, «de amă vrută muri în striini», *pribegirea* «la omeni păgăni, că săntă mai milostivi, iară noi creștinii săntemă mai răi». Dar, pe lângă aceste rânduri, el copie o listă de Domni munteni, cu anii de Domnie, cu *unele notițe mai nouă despre faptele lor și, aproape la fiecare, cu porecle* (Neagoe e Nemeșul, Pătrașcu: cel Milostiv, Ștefan Surdul: cel Frumos, Alexandru cel Rău: cel Mic, Mircea Ciobanul: giuvaergiul, fiul, Pătrașco, e «cel cu pletele de aur», Gavril Movilă: «Mocanul», Ghica cel bătrân: «Mârșavul», Șerban Cantacuzino, «cel Rău»).

Evident că negustorul nu s'a priceput a le pune dela dânsul, ci le-a cules, cam în dezordine și cu confuzii (și Radu Șerban iese «cel Rău») după un manuscript mai vechiu, care poate fi așezat în Domnia lui Alexandru Coconul, «marele ceresc domn milostiv» (Alexandru Iliăș e «găbanul»). Soare a copiat și el pe aceleași foi lista, dar păstrând numai epitetele cunoscute (uneori face și câte o greșeală la cifre, dar restabilește ordinea bună a Domnilor), și a continuat-o, prin Nicolae Vodă «Grecul», până la Ioan Mavrocordat.

Astfel, prin acest interes al cercurilor mai umile, cari vor da în curând pe toți copiii cronicelor, de *cele mai multe ori fiindcă-i interesă, din iubire pentru trecutul țerii*, s'au păstrat și aceste porecle ale Voevozilor, cari capătă, pare-că, astfel o viață nouă înaintea noastră (2).

(1) Aceste «Anale», XXV, p. 36.

(2) Lista și toate însemnările se dau în Apendice.

A P E N D I C E

I.

7 Cine are urechi d'auzitū să'uză dă dăscălecare Domnilorū înū Țara-Rumânească: cândū aū fostū de la Adamū fiindū leatulū 6300 (54), ci aū dăscălăcatū înū Țara-Ruminească Domnulū Radulū Negrulū-Vodă și aū domnitū anī 24. Și aū venitū [vinie (1)] Mihailū-Vodă, domnit-aū anī 19. Apoi venit-aū Domnulū infricoșatū cu frică dumnă-ziiască (2) Danū-Vodă, domnit-aū anī 23. Venit-aū Alicxandru-Vodă celū smeritū și înțelepu (sic): domnit-aū anī 27. Înū zilele acestui Domnū aū dăscălăcatū Dragușū-Vodă Moldova, fiindū leatū 6867. Venit-aū aice Mirce-Vodă care aū făcutū Cozie, fiindū leatū 6891, și aū domnitū anī 29. Venit-aū marele cînstitū Vladū-Vodă Țepeșū, domnit-aū anī 15. Venit-aū Vădislavū-Vodă celū libov (sic), domnit-aū anī 8. Venit-aū Radulū-Vodă celū Frumosū, domnit-aū anī 18: înū zilelea acestuia aū luatū Turcii Țarigradu, fiindū leatū 6961. Venit-aū Lionū (3) Basaraba-Vodă care aū închinatū țara Turūcilorū: domnit-aū anī 17. Venit-aū Țepeș-Vodă cilū rānzosū: domnit-aū anī 1. Venit-aū vredniculū Ștefanū-Vodă, domnit-aū anī 16. Venit-aū Vlad-Vodă Călugărulū, domnit-aū anī 9. Venit-aū Radulū-Vodă celū Mare, domnit-aū anī 15: acesta aū adusū pre Stiū Nifonū. Venit-aū Mine-Vodă Drace, domnit-aū anī 8, lunī 9. Venit-aū Vladū Vodă celū Tănărū, domnit-aū anī 2. Venitū Negoī-Vodă celū nemîșū, domnit-aū anī 8, lunī 8. Preda-Vodă, nepotulū Lionū (4)-Vodă, domnit-aū anī 4 [=5].

(sus: Io Costantinū Voevodū i g[ospo]darū zemle moldavscōi).

Radulū-Vodă Călugărulū [anī 7], 3. Moisă-Vodă Vodă (sic), snă Vladū-Vodă, anī 8 polū. [Aici: Vintilă-Vodă, domnit-aū anī 8 pl. Petrasco-Vodă; șters: Paise-Vodă, anī 5. Radulū-Vodă egum. otū Arūgeșu anī 8 polū.] Mirce-

(1) Parentezele cuprind variante.

(2) Pasagiile rărite sunt lipsă în copie.

(3) Laiotă.

(4) Laiotă.

Vodă gioairăgiulă, domnită an 8 polă. Pătrașco-Vodă cel milostivu, domnită an 4 [polă], iară ală doilea rândă Mirce-Vodă [domnită] an 1, lună 8. Pătru-Vodă celă cu pletele de aură, domnită an 8. Iară Alixandru-Vodă celă ce i s'a dată denăștere Domniia domnită an 9. Iară Mine-Vodă ce s'a bătută cu Turci (1) an 6. [Și aă venită] Pătru-Vodă Cercelă [domnită] an 8. Mihne-Vodă ală doile rândă, an 5. Ștefan-Vodă celă Frumosă an 1 polă. Alicăxandru-Vodă cel mică, an 1, lună 3. Mihaiă-Vodă celă creștină, domnită an 8. Și Șerbană-Vodă celă răă an 9. Radulă-Vodă îndurătoră an 3. Alicăsandru marele cerescu Domnu milostivu an 3 polă. [Și apoi aă venită] Gavrilă-Vodă Mocanulă an 3. [Și aă venită] iar Radulă-Vodă, [domnită] ală doile rândă an 1 polă. [Și aă venită] Mine-Vodă ce-aă dată Giurgului focă, an 2. [domnită an 3 pol.] Iară Alixandru-Vodă găbună (sic) [domnită] an 12. Lionă Ștefană-Vodă [domnită] an 2 pl. Mateiă-Vodă creștinulă [domnită] an 21. Vintilă-Vodă celă cită (sic) an 8 polă. Iară Paise-Vodă prebagulă an 5. [B: șters: Radulă-Vodă an 4. In loc: lt. o tilcăloculă.]

Ra[du]lă-Vodă egumenulă otă Arăgeșă, an 8 polă. [Și aă venită] Costandină-Vodă creștinulă, an 4 beză lună 3. Mine-Vodă Greculă [domnită] an 2 [Și aă venită] iară Ghica-Vodă mărășavulă (sic) [domnită] [—an], lună 9. Iară [aă venită] Gligorie-Vodă rumănatulă (2) an 4. Radulă-Vodă creștinulă an 4. Antonie-Vodă fățișatulă [domnită] an 3. [Și aă venită] iar Gligorie-Vodă ală doile rândă, an 1, lună 8. [Și apoi aă venită] iară Duca-Vodă răsfățatulă, [domnită] an 5. [Și] iară [apoi aă venită] Șerban-Vodă [celă Răă, adaus], [domnită] an 10. Iară [și aă venită] Costandină-Vodă creștină și milostivă, an 13 [adaus: 27]. Ștefană-Vodă Catacozină an 2, creștină bună. Neculaă-Vodă Greculă, care aă fostă Domnu și înă Moldova, domnită aici 9 lună, și l-aă luată catanele. Apoi aă venită Domnu Ionă-Vodă, brată Neculaă-Vodă, an 2, aă murită înă Domniia. Iară aă venită Neculaă-Vodă ală doile Domniia, s'aă domnită an—.

Și i-aă venită mazilie dela Împărăție, și l-aă dusă la Portă cu toată casa lui, și i-aă tăiată capulă, și Măriei Sale și la 4 cuconă ai Măriei Sale, și s'aă pusă Domnu Ștefană Voivodă Catancozină și aă domnită an 1 și 9 lună. [Apoi] aă venită Neculaă-Vodă Greculă de la țara Moldovei, și domnise acolo an 6, și aă domnită și aici an —.

(1) Confuzie cu Mihaiu Viteazul.

(2) Fardatul ?

La alū nostru bună priiatinū și ca unū frate, dumneata Log. Costandinū, sănătate pohtimū dumitale de la Dumnezăū, toată cinstită casa dumita[le]. De alta pohtimū pe dumneata, pentru vie, să dai melaiū, și dumneata sănătosū.

La alū nostru bună priiatinū și ca unū frate dumneata.

Să să știe și nașterea fiu-meū lui Tudoranū că s'au născutū la Noem. 30 d., în zioa Sfântului mare Apostolū.

Scris-amū eū Iordache Logt.

† Aăastă sfântă cărticē care să chiamă Învățăturī Creștinești și Flore Darurilor, că sântū amundoo legate la unū locū, amū cumpărat-o denū Țarigradū, dela Petre care fusese mărgelarū la prăvălie înū București, iarū eū slujiamū la dumnelui

Steriia Velū Căpt. z. Cerneți, fiindū trimisū de Măriia Sa Io Costandinū Basarabū Voevodū capichiaia la Poartă. Eū eramū la dumnelui copilū denū casă, ș'amū cumpărat carte aăasta tl. 2, și amū scrisū aici înū zilele Mării Sale Domnului nostru Io Ioanū Voevodū, cândū eramū călărașū de Țarigradū, Dech. 28 dni, vă lt. 7227. Robū lui Dumnezeū; Soare Țc. (sic).

La urmă: Sscris-amū eū, popa Ursache, la alū meū prea-iubitū fiū sufletescū.

† Milostive și luminate Doamne, să fii Mărie Ta sănătosū întru cinstite și luminate să fie ca unulū Mării Tale.

(Apoi repetată cronică, de aceeaș mână.)

[Sus:] Soare. Aăasta o făcuī dumitale bine de...

Șters supt scrisul precedent: Să să știe de cândū amū întratū înū corabii dă la Brăilă și am șazut dela Vinerī (?) Mare până la Boteze, și amū eșitū denū gurī pe marie, și iarū ne'ū întorsū vântulū înapoi, de-a vrutū să 'necămū a tre[i] oră, iarū Dumnezeū ne seusă afară, ca unū milostivū.

La alū nostru bună și cinstitū dumneata čaușū Soare, sănătate și totū binele.

[Ca în notița de călătorie:] Eū Pătro sinū lui Iordache otū Țara-Rumăniască.

† Sămūnat-amū aici eū, Soare, să să știe de cândū slujescū la Sterie Velū Căp.: anī 1 polū. Amū luatū haine cătū amū căștigatū, care face peste totū lei 40, și de acumū înnainte ce va da Dumnezeū milostivniculū.

Ap. anī 11, letū 7214 (șters). Zise unū voinicū...

Pisū azū Soare
Logft.

† Dumitale ȕauşu Soare, foarte-ţi mulţimescu pentru aĕastă c rtēcic , că am  deprinsu ce a fost  de folos  de am  învăţată.

E  Toma  auşu(?).

† Aĕastă sf nt  c rtēcia,  i s nt  2 cărţi într'însa: una să chiem  carte creştinesc , alta să chiem  carte Flore Darurilor ,  i a  fost  a Petrii neguţatorul  den  Bucureşti,  i a   nbr cat  300 de tal. pe marfă,  i au rugat  Dumneze  ca să merg  la Țarigrad  ca să v nz  marfa aceia, să   altă fel  de marfă, să fie iar  în Bucureşti,  i a   ntrat  de la Brăila  n  corabie,  i a  mers  5 luni p  Mare Negr ,  i a  venit  până la un  loc , de-acii s'au spart corabie  i abi  a  sc pat  cu sufletul ,  i a   ntrat  într'altă corabie  i a  venit  până  n  Țarigrad ,  i a  mers  la S raiul  muntenesc ,  i a   ezut  acolo,  i era Sterie căpitanul capechihae la Port ,  i eram  e , Sore, copil   n  casă la c pt.,  i am  cump ratu aĕastă carte drept  ban  gata tal. 2. Let  7214, Fevrarie 15.

 i am   azut   n  Țarigrad  luni 6,  i decie am  venit  iar   n  țara.

I. N.

Isus  Nazarineanul 

Ț. I.

 np rat  Jidov sc .

†. Cinstite dumneata taică sănătate,  i tot  binele pohtescu de la milostivul  Dumnezou (scrisoarea lui Petru).

† Să să  tie de c nd  am  fost  e  Sore la Țarigrad  cu Sterie Vel. C p..

† Dz se un  vonic  boleac  c tr  un  dascal  filosof : dascale, ce voi face ca să mă hr nescu  i e  ca şi alţi vonici? Dascalul  dz s  lui: Fiiul  mie , de mă vei asculta, te voi învăţa: sapă rădăcina sărăcii  i culeage floarea smerenii  i ia v rvul  plecării  i le h iarbe  n  oala ascultării,  i atunci te vei hrăni  i la mare cinste vei   i.

† La al  nostru frate mai mare  i bine voitor , sănătate-ţi pohtesc  de la mil... Scris-am eu Vasile Logof.

Ca să  ti[e] de c nd  am scrisă e  Sore...

† ** z mnog r kshni** Statie diacul  ot  selo Huş scrii, ce am  fost  cu Iamandi capichehaioa moldovschi, la Baba, la Isuf-P şea Serascher ,  i Domnu a  fost   n  Moldova Antiohie C. Voevod , a 2 Domnie, vl. 7215 (1706), Dech. 8 dni.

† Az  Soare Logof. am  scrisă aice ca să să  tie de c nd  eram  la Baba, la Paşa Sarascheriul , cu Sterie Vel  C pt., capichihae ot  Baba,  i

era Domnu în Țara Muntenească Costandin Țu Basarab Țu Brâncoveanu, Fev. 5, let 7215.

† La Marin Țu de la Șulfar Țu.

Am Țu șezut Țu la Târgoviște 6 săptămâni de am Țu zăbăvit Țu, că me fost Țu rău de am Țu vrut Țu muri în Țu striini; apoi am Țu prebegit Țu țări striine, la omeni păgâni, că sânt Țu mai milostivi, iar Țu noi, creștini, sântem Țu mai răi.

(Scrie Petru.)

† Aastă carte am Țu cumpărat Țu eu, Pătru, în zilele prè-luminatului și înălțatului și bunului și prè-milostivului Domnului Io Costandin Țu, iar Țu cine s'ar Țu afla ca să o fure, să fii anathit și afurisit Țu.

(La tine) când Țu ai tăiat Țu Pașa de la Baba mâinele...

† Să să știe aastă cărtică o'm Țu cumpărat Țu eu, Pătru ot Ofeci (*sic*), let 7200, Mai.

(Apoi, se pare, turcește în cirilice.) Dar Țu când Țu mergi... (O pagină turcească tipărită și mai multe slavone în legătură).

Un ofițer român în oastea lui Carol al XII-lea. — Câteva note, — de <i>N. Iorga</i>	—,20
Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți, de <i>D. A. Sturdza</i>	2.—
Notă despre un studiu al d-lui Millet, de <i>I. Kalinderu</i>	—,20
Insemnătatea ținuturilor de peste Prut pentru istoria Românilor și pentru folclorul românesc, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Norma ponderală dela Perinthus, de <i>M. C. Sutzu</i>	—,20
Un manifest românesc tipărit cu litere latine al Impăratului Leopold I din anul 1701, de <i>I. Ursu</i>	—,30
Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII, de <i>Dr. Silviu Dragomir</i>	2.—
Memorii despre documentele cartografice privitoare la războiul din 1787—1791, de <i>N. Docan</i>	1,20
Tom. XXXV.—Desbaterile Academiei în 1912—1913	5.—
• XXXV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	8.—
Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Din ținuturile pierdute. Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Câteva știri nouă privitoare la Istoria Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galațion, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Barbu Știrbei ca educator, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Insemnătatea lucrărilor Comisiunii europene dela gurile Dunărei, 1856 la 1912, de <i>Dimitrie A. Sturdza</i> . I, 1856 la 1866	—,30
— — — II. 1866—1905	—,50
— — — III. 1894—1912	1.—
Patrahirul lui Alexandru cel Bun: Cel dintâiu chip de Domn român, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Ucraina moldovenească, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Monete inedite din orașele noastre pontice, de <i>M. C. Sutzu</i>	—,50
Condițiunile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV—XV, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și a Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Bătăliile dela Gwozdziec și Obertyn (1531), de <i>I. Ursu</i>	—,50
Descoperiri nouă în Scythia minor, de <i>V. Pârvan</i>	2.—
Ideile de legi și de prevedere, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,20
Principele ardelean Acațiu Baresai și Mitropolitul Sava Brancovici, de <i>Dr. Ioan Lupas</i>	—,30
• XXXVI.—Desbaterile Academiei în 1913—1914	5.—
• XXXVI.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	20.—
Armenii și Români: O paralelă istorică, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Știri nouă din Dacia Malvensis, de <i>Vasile Pârvan</i>	1.—
Privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru Pera (1-iu Iunie 1453), de <i>N. Iorga</i>	—,50
Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de jos, de <i>Vasile Pârvan</i>	1.—
Ostași dela Prut cu un nou act dela Alexandru cel Bun. — Răzeși româșcani, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Ceva despre Episcopul maramurășan Iosif Stoica. — Câteva fragmente de vechi Cazanii românești, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Istoria Evreilor în țerile noastre, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Vasile Lupu ca următor al Impăraților de răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole și a Bisericii ortodoxe, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Clopotul dăruit de Caragheorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811), de <i>N. Iorga</i>	—,20
Cetatea Ulmetum, II 1. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913, de <i>Vasile Pârvan</i>	3.—
Cetatea Ulmetum, II 2. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913, de <i>Vasile Pârvan</i>	2.—
Dela Cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica-cisternă. Studiu arheologic, de <i>G. Murnu</i>	1.—
Două inscripții nouă găsite la Mănăstirea Bistrița (Neamț), de <i>N. Iorga</i>	—,20
Muntele Athos în legătură cu țerile noastre, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Din influențele politice europene asupra Istoriei noastre (Moise Vodă, 1529 Martie—1530 August), de <i>I. Ursu</i>	—,20
Steagul lui Mihnea Vodă Radul în muzeul istoric din Belgrad, de <i>N. Iorga</i>	—,50

Analele Academiei Române.

L. B

Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea, de <i>N. Docan</i>	2.—
Contribuții documentare la Istoria Olteniei în veacul al XIX-lea, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Nifon II, Patriarhul Constantinopolului, de <i>Diaconul Dr. Nic. M. Popescu</i>	—,80
Renegați în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Sedința Academiei Române dela 1 Maiu 1914, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,60
Fundațiuni religioase ale Domnilor Români în Orient, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Fundațiunile Domnilor Români în Epir, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Un act românesc privitor la începătorul culturii bulgare Dr. Veron, de <i>N. Iorga</i>	—,20
O hartă a Țerii-Românești din c. 1780 și un geograf dobrogean, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Nouă documente basarabene, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Situațiunea internațională a Principatului Țerii-Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), de <i>Ioan Radonić</i>	—,30
Correspondența Domnilor și Boierilor români cu Metternich și cu Gentz între anii 1812—1828, de <i>Ioan C. Filitti</i>	—,50
Stâlpul lui Mihail Racoviță Vv. în Bucovina, de <i>Teodor V. Stefanelli</i>	—,50
Veneția în Marea Neagră, I: Dobrotici, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Veneția în Marea Neagră, II: Legături cu Turcii și cu creștinii din Balcani dela lupta dela Cosovo până la cea dela Nicopole (1389—96), de <i>N. Iorga</i>	—,50
Tom. XXXVII. — Desbaterile Academiei în 1914—1915 (Sub presă).	
» XXXVII. — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sub presă).	
Veneția în Marea Neagră. III: Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor, de <i>N. Iorga</i>	—,80
Pilda bunilor Domni din trecut față de școala românească, de <i>N. Iorga</i>	1,50
Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu, de <i>N. Iorga</i>	1,50
Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Opera de istoric a Regelui Carol, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Neamul Agarici. — Răzeși fălcieni și vaslueși, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Din legăturile noastre cu Sârbii, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Privilegiile șangailor dela Târgu-Ocna, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Cetatea Ulmetum. III. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914, de <i>Vasile Pârvan</i>	2.—
Câteva știri despre comerțul nostru în veacurile al XVII-lea și XVIII-lea, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Dreptul la viață al statelor mici, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Un dascăl uitat: Grigore Pleșoianu, de <i>N. Bănescu</i>	1.—
Dardanelele. (Amintiri istorice), de <i>N. Iorga</i>	—,30
Zidul cetății Tomi, de <i>Vasile Pârvan</i>	1.—
Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Vechimea rumâniei în Țara-Românească și legătura lui Mihail Viteazul, de <i>C. Giurescu</i>	—,70